

HORTUSEUM

MUZEALIZACJA EUROPEJSKICH OGRODÓW W XXI WIEKU

Jacek Kuśmierski

Jacek Kuśmierski

Hortuseum

Muzealizacja europejskich ogrodów w XXI wieku

Ścinawka Górna

2020

Książka wydana z okazji powołania
Europejskiego Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda
przez Fundację Odbudowy Dworu Sarny w 2020 r.

EUROPEJSKIE
CENTRUM
SZTUKI OGRODOWEJ
IM. EDUARDA PETZOLDA

Redakcja i korekta:
Monika Buraczyńska / Kropki Kreski

Tłumaczenia:
Jacek Kuśmierski

Opracowanie graficzne:
Jacek Kuśmierski

Fotografia na okładce:
Rob Stothard / Getty Images

Publikacja jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa
-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska.

ISBN 978-83-959914-0-0

Fundacja Odbudowy Dworu Sarny
Ścinawka Górna 40e
57-410 Ścinawka Górna
www.zameksarny.pl

Patron wydania książki

European Route of
Historic Gardens
Itinerario Europeo dei Giardini Storici
Itinerario Europeo de Jardines Históricos
Itinéraire Européen des Jardins Historiques

Cultural route
of the Council of Europe
Itinéraire culturel
du Conseil de l'Europe

SPIS TREŚCI

- 7 **Przedmowa**
- 9 **Wprowadzenie**
  - 11 Cel i zakres pracy
  - 11 Metody i materiały badawcze
  - 12 Stan badań
- 17 **Proces muzealizacji ogrodów**
  - 18 Ogród jako dobro kultury
  - 21 Rodzaje dziedzictwa ogrodowego
- 23 **Przejawy muzealizacji ogrodów**
  - 24 Kolekcje, muzea i wystawy
  - 28 Między muzeum a ogrodem
  - 30 Od muzeum żywego do laboratorium konserwacji
- 37 **Podsumowanie i wnioski**
- 39 **Załącznik 1.** Ogrody historyczne Europy na liście światowego dziedzictwa UNESCO
- 44 **Załącznik 2.** Muzea ogrodów i ogrodnictwa na świecie
- 50 **Załącznik 3.** Wystawy czasowe o ogrodach i ogrodnictwie w Europie w XXI w. (wybór)
- 61 Bibliografia
- 67 Spis i źródła ilustracji

Il. 2. Zamek Sarny w Ścinawce Górnej, Polska

Przedmowa

Sztukę ogrodową tworzy szerokie spektrum zjawisk artystycznych i rozwiązań technicznych związanych z komponowaniem zieleni. Stanowi ona jeden z integralnych elementów bogatego dziedzictwa Europy oraz żywy zapis jego ponadczasowych wartości. Od co najmniej dwóch stuleci ogrody historyczne są przedmiotem troski konserwatorów i historyków, dążących do zachowania ich wartości. Do tego grona dołączyli muzealnicy, którzy utrwalają pamięć o ogrodach m.in. poprzez gromadzenie i opracowywanie muzealiów, udostępnianie zbiorów oraz działalność kuratorską i edukacyjną. Niniejsza publikacja podsumowuje badania tego zjawiska, które wykonałem w ramach pracy dyplomowej *Muzealizacja ogrodów – geneza, przejawy i perspektywy rozwoju* na Podyplomowym Studium Muzealniczym na Uniwersytecie Warszawskim. Jest to pierwsza syntetyczna publikacja o tej tematyce w Polsce i jedna z niewielu w Europie. Przedstawiona problematyka oczywiście nie wyczerpuje w całości tego tematu. Mam jednak nadzieję, że zachęci innych specjalistów do pogłębionych badań związków pomiędzy ogrodami i muzeami.

Wydanie niniejszej publikacji inauguruje powołanie Europejskiego Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda, którego siedziba powstaje w kompleksie zamku Sarny w Ścinawce Górnej pod Nową Rudą. Jest to pierwsza instytucja w Polsce w całości poświęcona ogrodom, która łączy formułę muzeum i centrum interpretacji dziedzictwa. Jej misję stanowi zachowanie i upowszechnianie wiedzy z zakresu sztuki ogrodowej historycznych terenów Śląska oraz wspieranie międzynarodowej współpracy na rzecz zieleni. Bazując na tutejszych wartościach kulturowych i przyrodniczych, ma odgrywać dynamiczną rolę w życiu regionu jako miejsce nauki i doświadczania ogrodowego dziedzictwa. Ma być także inkluzywnym środowiskiem integracji oraz ośrodkiem wspierającym zrównoważony rozwój i spójność społeczności lokalnej. Moją ambicją, jako jednego z założycieli Europejskiego Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda, jest stworzenie miejsca, które będzie realizować swoje cele w oparciu o najlepsze praktyki kuratorskie. Niniejsza publikacja to ich subiektywny katalog, dedykowany wszystkim pracownikom muzeów chcącym realizować działania poświęcone sztuce ogrodowej.

Jacek Kuśmierski

Making Gardens

Tools make the garden. We, the gardeners, may dream and scheme to our heart's content, but with no more than our bare hands we can't proceed far down the garden path with our imagined garden plan. We can't even begin to make the path. Christopher Thacker, garden historian

There is a tool for every task in the gardening year: to dig and turn the soil, to plant and protect seeds; to harvest and finally, winter's work of pruning, clearing, and taming the soil for a new season.

The majority of tools in use today were invented many centuries ago and have changed little since the Traders' time. In the 17th century however, tools were made by craftsmen working in easily available materials, such as metal, clay, wood, and bone. Unlike today, tools were made to fit the size and shape of the individual gardener.

St Fiacre, the medieval patron saint of gardening is identified by the spade which continues to be the symbol of working gardeners.

Informational text labels for the items in the display case.

Wprowadzenie

Od wieków ogrody pełniły rodzaj „żywych muzeów“, w których eksponowano dzieła sztuki i nowinki techniczne oraz kolekcjonowano rzadkie gatunki roślin i zwierząt. Tym samym łączyły dwie niezwykle, gruntownie odmienne, ale dopełniające się przestrzenie – natury oraz kultury. Służyły również jako miejsce nauczania, prowadzenia badań i odkrywania nowych zjawisk przyrodniczych. *Museion* w Aleksandrii, założony ok. 295 roku p.n.e. przez Ptolemeusza I Sotera i uważany za protoplastę współczesnych muzeów, posiadał bibliotekę, obserwatorium astronomiczne oraz ogród botaniczny i zoologiczny¹. Zieleń przy szkole filozoficznej *likeion* również była integralną częścią edukacyjnej struktury Akademii Platonskiej. Inne greckie *museiony* posiadały *peripatoi*, czyli kryte chodniki przeznaczone do przechadzek, najprawdopodobniej otoczone były ogrodami².

Od czasów nowożytnych założenia parkowe zaczęły pełnić funkcje muzealne jako przestrzenie do prezentacji kolekcji rzeźb, fragmentów architektury czy zbiorów roślin. Wiele z nich kształtowano według specjalnie opracowanych strategii wystawienniczych. W przypadku ogrodów botanicznych tworzone nawet regulaminy dla odwiedzających – *lex hortorum*, oraz katalogi zbiorów, które były jednymi z pierwszych przykładów stosowania praktyki muzealnej w traktowaniu roślin jako przedmiotów kolekcjonerskich³. Również angielskie ogrody krajobrazowe z odpowiednio kształtowaną scenografią często funkcjonowały jako muzea historii i kultury na wolnym powietrzu⁴. Zapoczątkowana w XIX wieku zmiana świadomości kulturowego znaczenia założeń zieleni doprowadziła do ich patrymonializacji, czyli włączenia do dziedzictwa. Sukcesywna inwentaryzacja i badania naukowe umożliwiły odkrycie ogromnych zasobów ogrodowego dziedzictwa, które objęto działaniami konserwatorskimi i ochroną od poziomu lokalnego do międzynarodowego. Ewolucja świadomości znaczenia kulturowego i przyrodniczego ogrodów w XX wieku ostatecznie pozwoliła na wykształcenie się idei ochrony zintegrowanej.

W tym samym czasie rewolucyjnym zmianom uległo muzealnictwo. W duchu idei nowej muzeologii poszerzono pojęcie muzeum, które zamiast budynku

---

¹ K.F. Kumaniecki, *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1987, s. 254.

² I. Nielsen, *Types of gardens [w:] A Cultural History of Gardens in Antiquity*, t. 1, red. K. Gleason, Londyn – Oksford – Nowy Jork – Nowe Delhi – Sydney 2017, s. 55–56.

³ A. Jakóbczyk-Gola, *Gabinety i ogrody. Polskie nowożytne traktaty architektoniczne wobec kultury kolekcjonowania*, Warszawa 2019, s. 181, 202.

⁴ *Ibidem*, s. 284.

przeznaczonego do prezentacji kolekcji zaczęło obejmować całe krajobrazy. Dążenie do ochrony i prezentowania zabytków *in situ* zaowocowało powstaniem muzeów na wolnym powietrzu, ekomuzeów i muzeów sieciowych łączących różnego typu zbiory rozproszone w terenie⁵. Przeformułowano również znaczenie muzealium, zmieniając orientację z obiektowej na ideową, dzięki czemu muzealizacji można było poddać niemal każdy rodzaj materialnego i niematerialnego dziedzictwa⁶, również ogrodowego. Jak przebiegał ten proces? Dlaczego do niego doszło i jakie są jego przejawy? Czy może być on odpowiedzią na dylematy konserwatorów ogrodów historycznych i na współczesne zagrożenia dziedzictwa ogrodowego? Niniejsza praca ma na celu odnalezienie odpowiedzi na te pytania oraz zebranie i usystematyzowanie wiedzy na temat muzealizacji ogrodów.

Punktem wyjścia dla niniejszego opracowania jest przegląd stanu badań i przedstawienie stanu wiedzy na interesujący mnie temat. W kolejnym rozdziale omawiam genezę i przebieg tego procesu, od pionierskich badań konserwatorskich na początku XIX wieku po współczesną ideę zintegrowanej ochrony zabytkowych założen. Zaprezentowałem w nim również rodzaje dziedzictwa ogrodowego będącego przedmiotem muzealizacji. Jej przejawy opisałem natomiast w trzeciej części pracy prezentując istniejące muzea ogrodów i ogrodnictwa oraz zrealizowane dotychczas wystawy i działania edukacyjno-rekonstruktorskie. Postawiłem sobie również za cel scharakteryzowanie przykładów stosowania praktyk muzealnych w ogrodach zamienianych w żywe muzea na wolnym powietrzu. Wnioski z zebranych materiałów posłużyły do opracowania dalszych możliwych kierunków rozwoju muzealizacji ogrodów.

---

⁵ A. Kadłuczka, *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki. Doktryny, teoria, praktyka*, Kraków 2018, s. 180–181.

⁶ W. Idziak, *Współczesne tendencje w muzealnictwie*, Koszalin 2003 [w:] *Muzeoblog*, Małopolski Instytut Kultury, <https://bit.ly/2K4t6z7> [dostęp 28.02.2020].

Cel i zakres pracy

Głównym celem niniejszej publikacji jest scharakteryzowanie genezy i przejawów muzealizacji ogrodów oraz próba wskazania dalszych kierunków jej rozwoju.

Swoim zakresem praca obejmuje muzea, które realizowały zadania związane z ogrodami i sztuką ogrodnictw, a także przykłady ogrodów historycznych, botanicznych bądź parków tematycznych. Ze względu na ograniczoną objętość wnikliwej analizy poddałem jedynie obiekty znajdujące się w Europie. W uzasadnionych przypadkach przywołałem pojedyncze przykłady z reszty świata.

Metody i materiały badawcze

Przy sporządzaniu niniejszej pracy przyjąłem metodę przeglądu, analizy i krytyki literatury z zakresu muzealnictwa, historii ochrony zabytków i sztuki ogrodowej. Po określeniu problemów badawczych przystąpiłem do wyboru i skompletowania literatury przedmiotu, a następnie poddałem ją analizie. Na podstawie zebranych informacji metodą intuicyjną scharakteryzowałem proces muzealizacji ogrodów, jego genezę i przejawy. Wyniki posłużyły do opracowania wniosków, w których określiłem dalsze przewidywane perspektywy rozwoju badanego zjawiska.

Do sporządzenia niniejszego opracowania wykorzystałem materiały badawcze pozyskane w ramach badań studialnych. Obszerna literatura przedmiotu, z której korzystałem zgromadzona została w: bibliotece Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotece Narodowej w Warszawie i bibliotece Muzeum Narodowego w Warszawie. Uzupełnieniem służyły zasoby bibliotek cyfrowych, stron internetowych muzeów i stowarzyszeń specjalistycznych.

Stan badań

Zagadnienie kolekcjonowania i traktowania ogrodu jak muzeum pojawiło się pracach naukowych w połowie lat 80. XX wieku. Jedną z pierwszych prac poświęconych temu zjawisku wyszła spod pióra wybitnego brytyjskiego historyka krajobrazu Johna Dixona Hunta. Hunt opisał w niej związki założeń zieleni i gabinetów kolekcjonerów⁷. Wątek ten znacznie rozwinęli także inni badacze, by wymienić Krzysztofa Pomiana⁸, Antoine'a Schnappera⁹, Paula Findlena¹⁰, Claudię Lazzaro¹¹, Małgorzatę Szafrąnską¹² czy Giuseppe Olmiego¹³. Zgodnie z ich ustaleniami pierwszymi ogrodami-muzeami miały być założenia z czasów renesansu wypełnione rzeźbami, kolekcjami roślin oraz pawilonami i budowlami spełniającymi funkcję gabinetów służących do przechowywania i prezentacji dzieł sztuki, osobliwości przyrodniczych, artefaktów i innych rzeczy cennych i egzotycznych. Podobne cechy dostrzegano w założeniach barokowych, a nawet w parkach angielskich funkcjonujących jako „muzea” historii i sztuki w krajobrazie, które dzięki odpowiedniej narracji i scenografii miały uczyć patrzenia na świat i narzucać pewną jego interpretację¹⁴.

---

⁷ J.D. Hunt, *Curiosities to Adorn Cabinets and Gardens* [w:] *The Origins of Museums: The Cabinet of Curiosities in Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe*, red. O. Impey, A. MacGregor, Oxford 1985, s. 193–203.

⁸ K. Pomian, *Collectionneurs, amateurs, et curieux: Paris, Venise, XVIe–XVIIIe siècle*, Paryż 1987, s. 61–80.

⁹ A. Schnapper, *Le géant, la licorne, et la tulipe: Collections et collectionneurs dans la France du XVIIe siècle*, Paryż 1988.

¹⁰ P. Findlen, *The Museum: Its Classical Etymology and Renaissance Genealogy*, „Journal of the History of Collections” nr 1/1989, s. 59–78; P. Findlen, *Possessing Nature: Museums, Collections, and Scientific Culture in Early Modern Italy*, Berkley – Los Angeles – Londyn 1994.

¹¹ C. Lazzaro, *The Italian Renaissance Garden: From the Conventions of Planting, Design, and Ornament to the Grand Gardens of Sixteenth-Century Central Italy*, New Haven – Londyn 1990.

¹² M. Szafrąnska, *Kuszenie starożytności (Antyk w ogrodach renesansu)*, „Rocznik Historii Sztuki”, t. 19, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992, s. 112.

¹³ G. Olmi, *From the Marvellous to the Commonplace: Notes on Natural History Museums (16th–18th Centuries)*, „Non Verbal Communication in Science Prior to 1900”, red. R.G. Mazzolini, Florencja 1993, s. 235–278.

¹⁴ W Polsce ta kwestia wzmiankowana była w pracach: J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne: historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa 2000, s. 108; A. Zachariasz, *Ogród barokowy – potrzeba okazałości. Natura ujarzmiona i nieskończoność perspektyw* [w:] *Ogrody – zwierciadła kultury. Zachód*, red. A.I. Wójcik, Kraków 2008, s. 199; M. Szafrąnska, *Człowiek w renesansowym ogrodzie*, Kraków 2011, s. 191; A. Jakóbczyk-Gola, *Gabinety i ogrody. Polskie nowożytne traktaty architektoniczne wobec kultury kolekcjonowania*, Warszawa 2019, s. 284–285. Istotny był również wykład prof. Andrzeja Pieńkosa *Muzeum ogrodowe: ogrody angielskie jako wizja kultury i wykład*

Obok historycznego ujęcia muzealizacji ogrodów pojawia się również nurt konserwatorski. Badacze zagadnienia wskazują, że proces ten nie jest osiągalny do realizacji ze względu na brak możliwości wyodrębnienia ogrodów z pierwotnego środowiska, nietrwałość roślinnego tworzywa oraz jego zmienność w różnych okresach (pory dnia, sezonowość, stadia rozwoju). Ponadto zwracają uwagę na istotną kwestię cyklu trwania zielonych założeń, które z reguły od samego powstania przechodzą niezliczone transformacje i przebudowy albo nawet ulegają zniszczeniu¹⁵. Niemniej jednak wielu specjalistów porównuje ogrody do muzeów ze względu na ich wartości kulturowe bądź przyrodnicze. Wybitny polski badacz ogrodów Janusz Bogdanowski pisał: „Zawsze więc park stanowił i będzie stanowić ośrodek bądź wzorzec dla otoczenia, bądź miejsce przechowania zanikających środowisk i krajobrazów, często traktowanych jako swoiste muzea przeszłości”¹⁶.

Pierwszą odnotowaną przez autora próbę zbadania omawianego zjawiska w ujęciu muzealnym podjęła w 2017 roku Monique Mosser, francuska historyczka sztuki, która poszukiwała odpowiedzi na pytanie, czy ogrody są formą artystyczną, której nie da się zmuzealizować¹⁷. Z jej rozważań można wysnuć wniosek, że przejawy tego zjawiska dostrzega w zakładaniu muzeów specjalistycznych, takich jak Muzeum Sztuki Ogrodowej w Pałacu Fantaisie w Eckersdorf i Muzeum Ogrodów w Londynie, oraz parków tematycznych w typie „ogrody historyczne” bądź „ogrody świata”. Jako przykłady przytacza niezrealizowane projekty założeń na wyspie Galveston niedaleko Houston oraz dla zamku Villarceaux, jak również istniejące Ogrody Świata w Berlinie.

---

historii z 14 listopada 2018 w Muzeum Łazienki Królewskie, <https://bit.ly/3m4j5PO> [dostęp 12.11.2019].

- ¹⁵ D. Lichaczow, *Poezja ogrodów*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991, s. 14–15; J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne: historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa 2000, s. 17, 134, 230; M. Szafrńska, *O związkach teorii konserwacji ogrodów z pewnymi myślami naszych czasów* [w:] *Hortus vitae. Księga pamiątkowa dedykowana Andrzejowi Michałowskiemu*, red. A. Sulimierska, Warszawa 2001, s. 263–266; L. Sosnowski, A.I. Wójcik, *Świat ogrodu: Blisko-Daleki Zachód* [w:] *Ogrody – zwierciadła kultury*, op. cit., s. 9; J. Grzonkowska, *Ogrody muzeów w miastach w roli parków miejskich. Kontekst społeczny*, „Muzealnictwo”, nr 56, 2015, s. 250; M. Salwa, *Estetyka ogrodu. Między sztuką a ekologią*, Łódź 2016, s. 72.
- ¹⁶ J. Bogdanowski, *Polskie ogrody ozdobne: historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa 2000, s. 20. Podobne stanowisko: G. Ioppolo, *La nuova mappa di Ninfa* [w:] *Ninfa, una città, un giardino: atti del colloquio della Fondazione Camillo Caetani, Roma, Sermoneta, Ninfa, 7–9 ottobre 1988*, red. L. Fiorani, Rzym 1988, s. 369.
- ¹⁷ M. Mosser, *Des milles et une manière de montrer les jardins...* [w:] *Jardins. Catalogue de l'exposition*, red. H. Meisel, E. Lavigne, Paryż 2017, s. 37–39.

Kolejny raz zagadnienie to omówili Héléne Meisel, kuratorka wystaw, i Gilles Clément, ogrodnik, podczas wykładu pt. *Muzea i ogrody* wygłoszonego 16 maja 2017 roku w ramach seminarium pt. *Ekosystem muzeum: przejściowe przestrzenie wiedzy* w Instytucie Badań i Innowacji Centrum Pompidou-Metz. Prelegenci wskazali na związki pomiędzy muzeami a ogrodami, wskazując na ich podobieństwo jako „miejsc wiedzy i przyjemności” oraz „mikrokosmosów” pełnych wskazówek pomagających w korzystaniu z możliwości, jakie daje świat¹⁸. W znacznie rozszerzonym ujęciu zagadnienie to omówione zostało w trakcie 14. Międzynarodowego Letniego Seminarium Muzeologicznego pt. *Ogrody muzeów: Czy istnieje muzeologia ogrodów?* zorganizowanego przez Szkołę Luwru między 30 sierpnia a 8 września 2017 roku w Paryżu. Wydarzenie skierowane do studentów i młodych fachowców poruszało kwestie: zarządzania zabytkowymi ogrodami w odniesieniu do ich poszczególnych typów (ogrody historyczne, ogrody botaniczne, ogrody artystów, ogrody rzeźb), roli żywych zasobów przyrody w kolekcjach muzealnych, rekonstrukcji ogrodów historycznych, zasad udostępniania ogrodów publiczności, związków ogrodów z innymi dziedzinami sztuki oraz możliwości ich wykorzystania w edukacji muzealnej¹⁹.

8 lutego 2019 roku na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie odbyło się 12. Kolokwium Naukowe pt. *Muzeum – Ogród – Krajobraz. Potrzeba połączenia!*, na którym omówione zostały zagadnienia dotyczące związków między muzeami i ich otoczeniem²⁰. W tekstach pokonferencyjnych muzealizacja ogrodów przedstawiana jest jako dość szerokie zjawisko obejmujące zarówno ich szczególną ochronę i konserwację, jak i prowadzenie działań programowych. Markus Walz, muzeolog z Wyższej Szkoły Techniki, Gospodarki i Kultury w Lipsku, zwracał uwagę na istniejące w Niemczech muzea ogrodów oraz rosnącą rolę ogrodów muzealnych w programach muzeów, szczególnie w zakresie edukacji i wystawiennictwa²¹. Z kolei Angelika Schneider z fundacji Klassik Stiftung Weimar wskazywała na fakt, że ogrody stanowią integralną część domów historycznych jako przestrzeń życia oraz świadectwo zainteresowań jego mieszkańców. Na przykładzie kilku obiektów zlokalizowanych w Weimarze omówiła proces ich muzealizacji

---

¹⁸ Institut de recherche et d'innovation, *L' ecosyst eme muséal: espaces transitionnels des saviors*, <https://bit.ly/37LCu2H> [dostęp 12.11.2019].

¹⁹ Association des Professeurs en Archéologie et Histoire de l'Art des Universités, *Séminaire international : « Musées côté jardin... Existe-t-il une muséologie des jardins? »* (Paris, Ecole du Louvre, 30 août – 8 septembre 2017), <https://bit.ly/3qBWygt> [dostęp 12.11.2019].

²⁰ Technische Universität Dresden, *12. Kolloquium: Museum – Garten – Landschaft. Vernetzungsbedarf!*, <https://bit.ly/33XVOc2> [dostęp 21.01.2020].

²¹ M. Walz, *Museumsg arten – Gartenmuseen – Des Museums G arten*, „AHA! Miscellen zur Gartengeschichte und Gartendenkmalpflege”, nr 6/2020, s. 8–11.

poprzez objęcie ochroną konserwatorską oraz udostępnienie do zwiedzania dla publiczności²². O związkach między kolekcją znajdującą się w muzeum a otaczającym je ogrodem pisał architekt krajobrazu Reinal Eckert, przywołując przykład willi malarza i grafika Maxa Liebermanna w Berlinie²³. Założenie odtworzone z pietyzmem na podstawie obrazów artysty traktowane jest jako muzealna przestrzeń wystawiennicza. Opieka nad ogrodem przebiega pod okiem muzealników i historyków sztuki, którzy sprawują pieczę nad utrzymaniem jego historycznego charakteru, jak również kontrolują liczbę odwiedzających, chroniąc go przed zniszczeniem.

Wyjątkowo ciekawą publikacją jest dziewiąty numer cyfrowego magazynu o architekturze krajobrazu „PS paisea”, w całości poświęcony ogrodom muzeów. Na jego łamach zaprezentowano cztery założenia, które stanowią tło dla dzieł sztuki, wzbogacając ofertę muzeów lub stanowią integralną część oferowanych przez nie doświadczeń kulturalnych. Wśród nich znalazło się: teren Muzeum Chillida-Leku w Hernani, niedaleko hiszpańskiego San Sebastian, ogród Centrum Sztuki Bombas Gens w Walencji, park Muzeum Historii Naturalnej w szwajcarskim St. Gallen oraz park Muzeum Luwr w Lens. Mariola Fortuño i Victor G. Segarra, redaktorzy magazynu, zauważają że opisane założenia nie są jedynie otoczeniem muzeów, ale tworzą nowe miejsca o własnej osobowości, które dostarczają zupełnie nowych wrażeń odwiedzającym, poszerzają program muzeum, a nawet wchodzą w dialog z prezentowanymi w nich dziełami sztuki²⁴.

---

²² A. Schneider, *Weimarer Hausgärten von der Klassik bis zur Moderne. Musealisierte Orte Ihre denkmalgerechte Erhaltung und Präsentation*, „AHA! Miscellen zur Gartengeschichte und Gartendenkmalpflege”, nr 6/2020, s. 12–25.

²³ R. Eckert, *Der Garten Max Liebermann am Grossen Wannsee in Berlin: vom Freiluftatelier zum Museumsgarten*, „AHA! Miscellen zur Gartengeschichte und Gartendenkmalpflege”, nr 6/2020, s. 56–68.

²⁴ M. Fortuño, V. G. Segarra, *Evaluation*, „PS paisea” nr 9/2020, s. 5–6.

Il. 4. Ogrody Boboli we Florencji, Włochy

Proces muzealizacji ogrodów

Geneza muzeifikacji ogrodów, czyli nabierania przez nie statusu miejsca objętego szczególną ochroną i przeznaczonego do zachowania dla przyszłych pokoleń, sięga początków XIX wieku. Wiąże się ze zmierzchem angielskiego ruchu krajobrazowego (ang. *English Landscape Movement*), który święcił triumfy w XVIII wieku. Pierwszymi objawami tego procesu były protesty przeciwko przekształcaniu wcześniejszych geometrycznych założen ogrodowych. Szkocki projektant ogrodów, John Claudius Loudon w swojej *Encyklopedii ogrodnictwa* wydanej w 1822 roku wezwał do zachowywania ogrodów formalnych jako pamiątek narodowych. Jego stanowisko nie wzbudziło jednak wówczas większego zainteresowania²⁵. Mimo to w tym samym czasie zaczęto podejmować pierwsze próby restauracji dawnych geometrycznych założen jak dwór Levens Hall, zamek Drummond oraz Chastleton House²⁶.

Od połowy XIX wieku ogrody historyczne coraz częściej zachowywano, a to dzięki upowszechnieniu się nurtu *mixed styles* czerpiącego wiele motywów z tradycyjnej angielskiej sztuki ogrodowej. Nie bez znaczenia były również poglądy wpływowego krytyka sztuki Johna Ruskina, który przeciwstawiał ochronę i konserwację zabytków działaniom restauratorskim promowanym przez francuskiego architekta Eugène'a Viollet-le-Duca²⁷. Viollet-le-Duc w swojej praktyce stosował kontrowersyjną praktykę „ulepszania” zabytków przez dodawanie im historyzujących detali, których wcześniej nie miały. Dla dalszego trwania zabytkowych założen kluczowa była postać projektanta Williama Morrisa, lidera ruchu artystycznego Arts and Crafts i założyciela Stowarzyszenia Opieki nad Zabytkowymi Budowlami. Morris dążył do odrodzenia rzemiosła w sztuce ogrodowej, w opozycji do modnego wówczas stylu wiktoriańskiego, propagował tradycyjny ogród staroangielski z gatunkami roślin typowymi dla czasów Tudorów. Najlepszym przykładem lansowanego przez Morrisa stylu była jego wiejska posiadłość Kelmscott Manor²⁸.

---

²⁵ B. Elliott, *Changing fashions in the conservation and restoration of gardens in Great-Britain*, „Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles, Articles et études, mis en ligne le 20 septembre 2010, consulté le 26 janvier 2020”, <https://bit.ly/3mYJwrg> [dostęp 28.01.2019].

²⁶ J. Harvey, *Restoring Period Gardens: From the Middle Ages to Georgian Times*, Londyn 1988, s. 9–10.

²⁷ G. Poisson, O. Poisson, *Eugène Viollet-le-Duc*, Paryż 2014, s. 137.

²⁸ A. Crossley, P. Salway, *William Morris's Kelmscott: landscape and history*, Barnsley 2007, s. 138.

Ogród jako dobro kultury

Pionierskie działania konserwatorskie w obrębie ogrodów historycznych zostały przeprowadzone we Francji już w drugiej połowie XIX wieku przez Henriego Duchêne'a i jego syna Achille'a Duchêne'a. Architekci krajobrazu zainicjowali powrót do klasycznych ogrodów francuskich, realizując w latach 1875–1915 wiele rewaloryzacji założen rezydencjonalnych i zamkowych. Wśród nich były tak znane obiekty jak ogrody Vaux-le-Vicomte, Balleroy czy Champs-sur-Marne. Mimo subiektywnej reinterpretacji elementów ogrodów, każdy projekt poprzedzali analizą źródeł historycznych²⁹. Podobną restaurację parków wykonywano również w innych częściach Europy, np. w bawarskim Schleißheim czy cesarskim Schönbrunn w Wiedniu³⁰. Działaniom architektów i ogrodników towarzyszyła inwentaryzacja zabytków oraz rozwój badań nad historią sztuki ogrodowej. Spośród pierwszych publikacji w tej dziedzinie należy wymienić francuską *Sztukę ogrodów: traktat o kompozycji parków i ogrodów* Édouarda François André z 1879 roku, *Historię ogrodnictwa w Anglii* Alicii Amherst wydaną w 1895 roku oraz dwutomową *Historię sztuki ogrodowej* Marie Luise Gothein z 1913 roku. Za postępowaniem badań i wzrostem wiedzy na temat historii sztuki ogrodniczej kroczyła instytucjonalizacja ochrony dziedzictwa ogrodowego. Pierwsze ustawodawstwo krajowe przyjęto w tym zakresie już w 1902 roku we Włoszech. Później we Francji (1913), Polsce (1918), Rosji (1921) i Austrii (1923). Jeszcze wcześniej powołano pierwsze organizacje działające na rzecz ochrony ogrodów historycznych, jak National Trust w Anglii (1895) i Szkocji (1931) oraz francuski La Demeure Historique (1924).³¹

Lata 30. XX wieku były przełomowe dla historii konserwacji zabytkowych założen zieleni. Powodem były narodziny idei konserwacji kreatywnej oraz archeologii ogrodowej. Pierwsza została zainicjowana przez Rudolfa Esterera w wykładzie *Ochrona ojczyzny i nowe poglądy w budownictwie* z 1929 roku. Niemiecki architekt wysunął odważną tezę, w myśl której konserwacja zabytków powinna mieć na celu nie tylko zachowanie obiektu, ale również ożywienie go i uczynienie zrozumiałym dla współczesnych. Poglądy te znalazły swoje odzwierciedlenie w ówczesnych rekonstrukcjach historycznych założen ogrodowych, takich jak Herrenhausen w Hanowerze, Oranienbaum w okolicach Dessau czy drezdeńskie Großsedlitz i Zwinger. Na przykład w pierwszym z nich dodano ornamenty kwiatowe „w celu podkreślenia dolnoniemieckiej specyfiki”

---

²⁹ L. Majdecki, A. Majdecka-Strzeżek, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Warszawa 2019, s. 28.

³⁰ H. Troll, *Długi cień Karty Florenckiej – ewolucja standardów konserwacji zabytków w Niemczech*, „Ochrona Zabytków”, nr 1/2016, s. 75.

³¹ L. Majdecki, A. Majdecka-Strzeżek, op. cit., s. 32, 55, 60, 73, 129.

i przebudowano stawy na okazałe fontanny³². Międzynarodowe normy postępowania konserwatorskiego zawarto w Karcie Ateńskiej podsumowującej postanowienia Konferencji w Atenach z 1931 roku. W dokumencie zwrócono uwagę na konieczność „przestudiowana zespołów zieleni i roślinnych ornamentacji, właściwych dla pewnych zabytków i zespołów zabytkowych celem zachowania ich dawnego charakteru”³³. Równolegle rozwijała się archeologia ogrodowa, która pozwoliła na stopniowe odejście od swobodnej interpretacji projektantów. Siłą rzeczy mało precyzyjne źródła historyczne, takie jak opisy, grafiki i plany, zostały teraz uzupełnione świadectwami materialnymi w postaci pozostałości układów ogrodów, reliktyw roślin, pyłków czy nasion. Pionierskie prace w tym zakresie przeprowadzono w Kirby Hall w Northamptonshire, gdzie odsłonięto ogród formalny z lat 80. XVII wieku³⁴. Dziedzinę usankcjonowała ostatecznie amerykańska badaczka Wilhelmina Feemster Jashemski, która od 1961 roku prowadziła wykopaliska w położonych na południe od Neapolu Pompejach, Boscoreale i Oplontis, gdzie odkryła pozostałości kilku rzymskich założen zieleni³⁵. Późniejszy rozwój archeologii ogrodowej zapewniły nowe narzędzia badań, m.in. zdjęcia lotnicze o wysokiej rozdzielności i georadar.

Druga połowa XX wieku to czas wzmożonych prac konserwatorskich w ogrodach historycznych. Restauracji bądź rewaloryzacji poddano wówczas znaczną liczbę obiektów. Do najważniejszych realizacji należą: ogrody królewskie w Wersalu, podparyski Meudon, Privy Garden przy rezydencji królewskiej Hampton Court, Herrenhausen w Hanowerze, Schleißheim niedaleko Monachium, Schwetzingen położony na południe od Heidelbergu, pałac królewski Het Loo w holenderskim Apeldoorn³⁶. Zrealizowano również liczne rekonstrukcje różnego rodzaju typów ogrodów, np. rzymski przy angielskim Fishbourne Roman Palace, średniowieczny Ogród Królowej Eleonory przy Winchester Hall, renesansowy w Moseley Old Hall, w stylu Tudorów w Kenilworth. Jednocześnie postępowała dalsza instytucjonalizacja ogrodów historycznych. Najistotniejszymi wydarzeniami były: II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków zorganizowany w 1964 roku w Wenecji, na którym przyjęto Międzynarodową Kartę Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (Karta Wenecka), konferencja Organizacji Narodów Zjednoczonych z 1972 roku poświęcona ochronie środowiska oraz

---

³² H. Troll, op. cit., s. 78–79.

³³ *Karta Ateńska – Postanowienia Konferencji w Atenach w 1931 r.*, „Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe Normy Ochrony Dziedzictwa”, red. B. Szmygin, Warszawa 2015, s. 28.

³⁴ J. Harvey, op. cit.

³⁵ C. Maureen, *Earthly Paradises: Ancient Gardens in History and Archaeology*, Los Angeles 2003, s. 70–71.

³⁶ L. Majdecki, A. Majdecka-Strzeżek, op. cit., s. 27–55.

zorganizowana w tym samym roku w Paryżu Konferencja Generalna Organizacji Narodów Zjednoczonych zakończona uchwaleniem Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Od tej pory ogrody historyczne jako *wspólne dzieła człowieka i przyrody*³⁷ stanowią usankcjonowaną część dziedzictwa. Wspomniana wcześniej Karta Wenecka znalazła swoje rozwinięcie w uchwalonej w 1981 roku przez Międzynarodowy Komitet ICOMOS-IFLA Karcie Florenckiej, która wyznaczyła obowiązujące do dziś standardy ochrony i konserwacji ogrodów historycznych. Należą do nich m.in. stosowanie gatunków roślin charakterystycznych dla danego założenia oraz przeprowadzanie badań archeologicznych i historycznych przed procesem restauracji. Ogrody zaczęły pojawiać się również na liście światowego dziedzictwa UNESCO jako osobne wpisy lub jako części wpisów. Do pierwszych europejskich obiektów należały królewskie parki w Wersalu (1979) i Fontainebleau (1981) oraz ogrody arcybiskupie w Würzburgu (1981)³⁸. Obecnie na liście widnieje ponad pięćdziesiąt wpisów, w których ogrody historyczne zostały wymieniane jako jedno z kryteriów lub stanowiły istotny element integralności lub autentyczności danego obiektu³⁹.

Ewolucja świadomości znaczenia kulturowego i przyrodniczego ogrodów w XX wieku ostatecznie pozwoliła na wykształcenie się idei ochrony zintegrowanej zakładającej ponowne przymierze natury i kultury jako równoważnych części krajobrazu⁴⁰. W efekcie współczesna ochrona krajobrazu połączyła w sobie zasady ochrony zabytków i przyrody z planowaniem przestrzennym. Wysoka świadomość konieczności ochrony środowiska przyrodniczego i harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego stworzyła podwaliny pod „muzealizację świata”. Ogrody jako części krajobrazu stały się zatem rodzajem muzeów świata, wypełnionymi zasobami przyrody oraz zbiorami dzieł człowieka tworzącymi wspólnie dziedzictwo ogrodowe.

---

³⁷ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Dz.U.76.32.190, art. 1.

³⁸ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *World Heritage List*, <https://bit.ly/3qEvyNp> [dostęp 10.01.2020].

³⁹ Załącznik 1. Ogrody historyczne Europy na liście światowego dziedzictwa UNESCO, s. 39.

⁴⁰ M. Siewniak, *Wartości kulturowe i przyrodnicze parków zabytkowych. Natura – kultura*, „Kurier Konserwatorski”, nr 7/2010, s. 5–10.

Rodzaje dziedzictwa ogrodowego

Muzealizacja jawi się jako skutek ewolucji ochrony i konserwacji ogrodów historycznych i oznacza przede wszystkim zrozumienie ich kulturowego znaczenia. Stanowi już nie tylko badanie, inwentaryzowanie i konserwację, ale również potrzebę kompleksowej ochrony i poznania wartości. W tym celu muzea jako depozytariusze pamiątek przeszłości i pamięci korzystają z wyjątkowego zasobu dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Dziedzictwo naturalne:

1. Formy nieożywione – ukształtowanie terenu, układ wodny, podłoże.
2. Formy ożywione – dzikie rośliny i grzyby, zwierzęta zamieszkujące ogród oraz inne organizmy kształtujące jego metabolizm.
3. Siedliska organizmów, ekosystemy i krajobrazy.

Dziedzictwo kulturowe materialne:

1. Zaplanowane stałe obiekty powierzchniowe, liniowe i punktowe, w tym ogrody i parki reprezentujące różne style i funkcje.
2. Obiekty *in situ*, np. meble plenerowe i ogrodowe, oprawa rzeźbiarska, ceramika, hydraulika, wzornictwo ogrodowe, formowane rośliny.
3. Obiekty *ex situ*, np. książki ogrodnicze, dokumenty, rysunki, plany, ikonografia, wzorniki, nasiona i kłącza, narzędzia ogrodnicze, urządzenia pomiarowe i inne artefakty związane ze sztuką ogrodową.

Dziedzictwo kulturowe niematerialne:

1. Szeroko pojęta kultura ogrodnicza, np. tradycje i metody upraw, dobór gatunków, rzemiosło ogrodowe, myśl inżynierska.
2. Formy spędzania czasu w ogrodzie.
3. Pamięć o wydarzeniach rozgrywających się w ogrodzie i postaciach.
4. Semantyka ogrodu, ewolucja idei i treści ogrodów.
5. Filozofia przyrody i sposób postrzegania natury.

Il. 5. Muzeum Ogrodów w pałacu Klein Glienickie w Berlinie, Niemcy

Przejawy muzealizacji ogrodów

Termin „muzealizacja” oznaczał niegdyś oderwanie jakiegoś obiektu od pierwotnego kontekstu bądź otoczenia i przeniesienie go do muzeum. Później zaczęto rozdzielać muzealizację *in situ* i *ex situ*, gdzie ta pierwsza odnosiła się do przekształcenia oryginalnego, nienaruszonego obszaru w muzeum, np. skansen, muzeum na wolnym powietrzu, ekomuzeum lub muzeum rozproszone. W latach 90. XX wieku pojęcie to ulegało dalszemu zniuansowaniu w zależności od charakteru czynności towarzyszących kolekcjonowaniu (muzealizacja subiektywna i obiektywna)⁴¹. Nurt „nowej muzeologii” znacznie rozszerzył definicję muzeum i samego muzealium, co pozwoliło na włączanie do zbiorów niemal każdego rodzaju wytworów ludzi i natury. Zjawisko „muzealizacji świata” sprawiło, że muzea stały się depozytariuszami wiedzy i pamięci, a rozwój nowych technologii, cyfryzacji i digitalizacji wyniósł muzealizację na poziom wirtualny dający nieograniczone możliwości utrwalania i udostępniania⁴².

Zmiana świadomości społecznej i jej sposobu postrzegania przeszłości wyraża się w coraz powszechniejszej muzealizacji kulturowego otoczenia. Wśród przejawów tego procesu badacze⁴³ wymieniają: wzrost liczby muzeów i ich społecznego znaczenia, uczynienie z pamiątek historycznych swoistego rodzaju muzealiów, wysoką frekwencję na wystawach, obejmowanie różnorodnymi formami ochrony pojedynczych obiektów i całych obszarów. W szerszym znaczeniu oznaką muzealizacji jest również m.in. masowe kolekcjonowanie wszelkich śladów przeszłości, konserwacja przyrody, rekonstrukcje historyczne i profesjonalizacja praktyki muzealnej. Odnosząc się do omówionych wcześniej postaw badaczy, można przyjąć, że proces muzealizacji w odniesieniu do ogrodów przejawia się dwutorowo – *ex situ* poprzez zakładanie kolekcji, muzeów ogrodów i organizację wystaw im poświęconych oraz *in situ*, gdy założenia zieleni zyskują status obiektów chronionych lub stają się żywymi muzeami, parkami tematycznymi bądź pracowniami konserwatorskimi kształcącymi nową kadrę specjalistów. Sferę pomie-

---

⁴¹ D. Folga-Januszewska, *Muzeum: fenomeny i problemy*, Kraków 2015, s. 109–111.

⁴² W. Idziak, op. cit., s. 2.

⁴³ Za: H. Lübbe, *Muzealizacja. O powiązaniu naszej teraźniejszości z przeszłością* [w:] *Estetyka w świecie*, t. 3, red. M. Gołaszewska, Kraków 1991, s. 7–29; B. Korzeniewski, *Muzealizacja a późnonowoczesna przemiana stosunku do przeszłości*, „Kultura współczesna”, nr 2 (40)/2004, s. 23–34; B. Korzeniewski, *Muzealizacja a przemiany stosunku do przeszłości w koncepcji Hermanna Lubbego* [w:] *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, red. A. Szpociński, Warszawa 2005, s. 276–287.

dzy światem muzeum i ogrodu wypełnia interpretacja dziedzictwa, edukacja muzealna oraz działania rekonstruktorskie.

Kolekcje, muzea i wystawy

Proces muzealizacji *ex situ* objawia się przede wszystkim zakładaniem kolekcji i muzeów, które gromadzą, badają i opiekują się szeroko pojętym dziedzictwem ogrodowym. Jednymi z pierwszych instytucji tego typu były Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa powołane w Erfurcie w 1958 roku przy okazji organizacji I Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej Krajów Socjalistycznych⁴⁴ oraz Austriackie Muzeum Ogrodnictwa w Wiedniu otwarte na przełomie 1968 i 1969 roku⁴⁵. Kolejne założono dopiero w latach 70. i 80. Należały do nich: Muzeum Ogrodnictwa w fińskim Lepaa (1975), londyńskie Muzeum Historii Ogrodów (1976)⁴⁶, Muzeum Ogrodnictwa w Ternay na południe od Lyonu (1980) oraz Muzeum Ogrodnictwa w holenderskim Aalsmeer (1982). Ówczesne kolekcje muzealne składały się przede wszystkim z maszyn, narzędzi i wszelkiego rodzaju artefaktów ogrodniczych lub botanicznych, np. nasion, preparatów roślinnych, modeli owoców, makiet, grafik i planów ogrodów. Warto wspomnieć o pierwszych muzeach etnograficznych poświęconych ogrodnictwu, jak Muzeum Ogrodników i Winiarzy w Bambergu (1975) czy Muzeum Ogrodników-Imigrantów w bułgarskim Laskowec (1976).

W latach 90. zaczęły powstawać muzea o programie interdyscyplinarnym, skupionym wokół kulturowego znaczenia ogrodów. Pierwszym z nich było Muzeum Ogrodów Suzhou założone w 1992 roku w Suzhou w Chinach. Wystawa główna składała się z czterech sal prezentujących historię sztuki ogrodowej miasta, od genezy klasycznego ogrodu Suzhou po ewolucję stylu i analizę poszczególnych elementów kompozycyjnych, które je charakteryzowały. Integralną częścią muzeum był oryginalny Ogród Pokornego Zarządcy założony ok. 1513 roku⁴⁷.

---

⁴⁴ H. Bischoff, *Geschichte des Deutschen Gartenbaumuseums* [w:] *Blumenstadt Erfurt: Waid – Gartenbau – iga/egapark*, red. M. Baumann, S. Raßloff, Erfurt 2011, s. 368.

⁴⁵ Kolekcja, która stała się podstawą muzeum, została założona w latach 50. XX w. przez uczniów i nauczycieli szkoły ogrodniczej; za: M. Dawid, E. Egg, *Der österreichische Museumsführer in Farbe: Museen und Sammlungen in Österreich*, Monachium 1991, s. 404.

⁴⁶ Muzeum Historii Ogrodów udostępniono publiczności 2 lata później, natomiast otaczający go ogród otwarto w 1983 r. Kolekcja muzealna tworzona jest od 1987 r. Obecnie instytucja nosi nazwę Muzeum Ogrodów (ang. *Garden Museum*); za: C. Hibbert, B. Weinreb, J. Keay, J. Keay, *The London Encyclopaedia*, Londyn 2011, s. 564.

⁴⁷ Suzhou Garden Museum, *Park Bo Overview*, <https://bit.ly/3lXuWir> [dostęp 18.11.2019].

Oprócz niego powstało jeszcze kilka historycznych muzeów ogrodnictwa: Niemieckie Muzeum Szkółkarstwa w Pinneberg (1994), Niemieckie Muzeum Ogrodów Działkowych w Lipsku (1996), Duńskie Muzeum Ogrodnictwa (1996), Narodowe Muzeum Ogrodnictwa w Ogrodach Trevarno w Wielkiej Brytanii (1999)⁴⁸ oraz Muzeum Sztuki Ogrodowej w Pałacu Fantaisie w niemieckim Eckersdorf (2000). W tym ostatnim przy opracowywaniu i realizacji programu dzieje ogrodów zostały potraktowane jako integralna część historii sztuki i kultury. Wyjątkowość głównej ekspozycji tkwiła nie tylko w oryginalnych eksponatach i znakomitych dziełach sztuki, ale przede wszystkim w powiązaniu wnętrza pałacu i otaczającego go ogrodu. Tematy dotyczące rokoka, krajobrazowego ogrodu sentymentalnego i historyzmu XIX wieku umieszczono w salach, które miały widok na poszczególne części ogrodu utrzymane właśnie w tych stylach⁴⁹.

W XXI wieku postępował rozwój muzeów, których tematem były ogrody i ogrodnictwo. Do wcześniej wymienionych instytucji niemieckich dołączyło Muzeum Europejskiej Sztuki Ogrodowej w pałacu Benrath w Düsseldorfie (2002), Muzeum Ogrodników w Wolfenbüttel (2005), Muzeum Nadwornych Ogrodników w pałacu Glienicke położonym między Berlinem a Poczdamem (2006) oraz Muzeum Kultury Ogrodniczej w bawarskim Illertissen (2010). Ponadto w parku Dømmesmoen w Grimstad powstało Norweskie Muzeum Ogrodnictwa (2010). W maju 2013 roku u podnóża góry Yingshan w Pekinie otwarto największe na świecie Muzeum Chińskich Ogrodów i Architektury Krajobrazu jako część 9. Międzynarodowej Wystawy Ogrodniczej EXPO. Kompleks o powierzchni 65 000 metrów kwadratowych składa się z budynku muzeum (28 200 metrów kwadratowych powierzchni ekspozycyjnej) oraz wewnętrznego i zewnętrznego terenu wystawowego odtwarzającego tradycyjne scenerie ogrodowe⁵⁰. Obecnie na świecie działa około czterdzieści muzeów ogrodów i ogrodnictwa, w tym aż 34 w Europie⁵¹.

Kolejnym przykładem muzealizacji ogrodów są wystawy poświęcone ogrodom – nie tylko we wcześniej wymienionych instytucjach, ale również w muzeach artystycznych i historycznych. Pierwszą odnotowaną przeze mnie była ekspozycja *Ogrody włoskie* we florenckim Palazzo Vecchio otwarta 24 kwietnia 1931 roku. Choć powstała jako element propagandy kulturalnej reżimu faszystowskiego,

---

⁴⁸ Muzeum zostało zamknięte w 2012 r.

⁴⁹ Bayerische Verwaltung der staatlichen Schlösser, Gärten und Seen, *Gartenkunst-Museum*, <https://bit.ly/3mWOq84> [dostęp 18.11.2019].

⁵⁰ The Museum of Chinese Gardens and Landscape Architecture, <https://bit.ly/3gph7rX> [dostęp 14.11.2019].

⁵¹ Załącznik 2. Muzea ogrodów i ogrodnictwa na świecie, s. 44.

warto zwrócić uwagę, że była imponującym pokazem 4000 obiektów poświęconych włoskiej sztuce ogrodowej od średniowiecza do końca XVIII wieku⁵². Kolejne wystawy pojawiły się w europejskich muzeach dopiero w latach 50. i 60. a wśród nich *Park i ogród w malarstwie od XVI wieku do współczesności* w Muzeum Wallraf-Richartz w Kolonii z 1957 roku oraz *Ogród i park w sztukach pięknych sześciu wieków* zorganizowana przez Galerię Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu (7 lipca – 13 września 1964). Po nich do najważniejszych wystaw należały *Ogrody we Francji 1760–1820: kraina iluzji, obszar doświadczeń* w Hôtel de Sully w Paryżu (18 maja – 11 września 1977) oraz *Ogrody: święto tysiąca lat brytyjskiego ogrodnictwa* w Muzeum Wiktorii i Alberta w Londynie (23 maja – 26 sierpnia 1979). W Polsce pierwszymi były wystawy: *Ogrody i parki Warszawy 1596–1996* zorganizowana w Muzeum Woli (19 kwietnia – 30 maja 1996),⁵³ *...o tychże pięknych ogrodach... Barokowa sztuka ogrodowa w Polsce i Saksonii (1697–1763)* w Łazienkach Królewskich (czerwiec – lipiec 1997)⁵⁴ oraz *Ogród. Forma – Symbol – Marzenie* na Zamku Królewskim w Warszawie (18 grudnia 1998 – 28 lutego 1999).

Tylko w Europie w ciągu ostatnich 20 lat temat ogrodów podjęto już na ponad stu wystawach⁵⁵. Wśród nich dominują przede wszystkim ekspozycje artystyczne ukazujące ogród jako źródło inspiracji twórcy bądź po prostu jako motyw w sztuce o głębokich treściach symbolicznych, np. *Ogród – sztuka. Obrazy i teksty o ogrodach i parkach* w Muzeum Wiednia (21 marca 2002 – 22 września 2002), *Ogrody – porządek, natchnienie, szczęście* w Städel Museum we Frankfurcie nad Menem (24 listopada 2006 – 11 marca 2007), *Jean Cotelle (1646–1708): ogrody i bogowie* w Grand Trianon w Wersalu (12 czerwca – 16 września 2018). Dopiero po nich wymienić można wystawy historyczne ukazujące ewolucję form i stylów ogrodowych oraz wystawy biograficzne przybliżające postaci twórców ogrodów, np. *Arkadia nad Jeziołem Bodeńskim – europejska kultura ogrodowa na początku XIX wieku* w Muzeum Napoleona w Szwajcarii (23 kwietnia – 16 października 2005), *Ogrody zamków w renesansie* w Zamku Królewskim Blois (5 czerwca – 2 listopada 2014), *Pückler. Babelsberg. Zielony Książę i Cesarzowa* w Zamku Babelsberg

---

⁵² M. Cantelli, *La Mostra del giardino italiano a Palazzo Vecchio (1931)*, „Cahiers d'études italiennes”, nr 18/2014, s. 233–246.

⁵³ Ta sama wystawa była wcześniej eksponowana w Muzeum Historii Budapesztu między 5 grudnia 1995 a 20 lutym 1996 r. Po Warszawie odwiedziła jeszcze Muzeum Historii Katowic (9 sierpnia – 17 września 1996) oraz Muzeum w Kwidzynie (5 listopada 1996 – 31 marca 1997); za: M. Siennicka, J. Wiśniewska, *Muzeum Woli, Oddział Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*, „Almanach Muzealny”, t. 2, red. T. J. Siadkowa, E. Skóra, Warszawa 1999, s. 428.

⁵⁴ Wystawa była następnie eksponowana w poddrezdeńskim pałacu Großsedlitz od sierpnia do września 1997 r.; *Barokowa sztuka ogrodowa w Polsce i Saksonii (1697–1763)*, Warszawa 1997.

⁵⁵ Załącznik 3. Wystawy czasowe o ogrodach i ogrodnictwie w Europie w XXI w. (wybór), s. 50.

(29 kwietnia – 15 października 2017). W Polsce do najważniejszych wystaw ostatnich lat należały: *Popołudnie w ogrodzie. Wystawa zabytkowych mebli plenerowych* w Muzeum Sopotu (15 lipca – 30 września 2005), *Raj nieutracony, czyli o ogrodach* w katowickim Muzeum Śląskim (16 grudnia 2011 – 26 lutego 2012) i *Gdańskie ogrody* w Domu Uphagena – oddziale Muzeum Gdańska (28 czerwca – 30 września 2018).

Różnorodność wystaw tkwi nie tylko w ich tematyce, ale również włączeniu eksponatów w ramach jednej ekspozycji – od malarstwa, grafiki i rzemiosła artystycznego, po stroje, narzędzia ogrodnicze, a nawet żywe rośliny. Takie rozwiązania zastosowano np. podczas wystaw *Ogrody faraonów* w Rijksmuseum van Oudheden (27 kwietnia – 9 września 2012), *Ogrody* w Grand Palais w Paryżu (15 marca – 24 lipca 2017) czy *Ogród rozkoszy ziemskich* (26 lipca – 1 grudnia 2019) w berlińskim Martin-Gropius Bau. Wyjątkowym przykładem jest dwuczęściowa wystawa poświęcona ogrodom starożytności zorganizowana przez florenckie Muzeum Galileusza. Pierwsza wystawa o charakterze archeologicznym została otwarta w pomarańczarni Ogrodów Boboli we Florencji (8 maja – 28 października 2007) pod tytułem *Ogrody Antyku od Babilonu do Rzymu. Nauka, Sztuka i Przyroda*, natomiast druga *Horti Pompeiani* w formie zrekonstruowanych w naturalnej skali założeń Domu Wettiuszów i Domu Malarzy w Pompejach. Kolejnym przykładem muzealizacji jest instalacja *Hortuseum* eksponowana na wystawie *Miasto i wieś* w Leeds w Wielkiej Brytanii (22 lipca – 19 września 2009). Wydarzenie zorganizowane w ramach współpracy Project Space Leeds i Harewood House Trust miało na celu zbadanie problemu migracji oraz ukazanie relacji między miastami i wsiami. Instalacja w formie ułożonych w rzędzie warzyw przypominała o pochodzeniu jedzenia. Słowo *Hortuseum* odzwierciedla ideę połączenia ogrodu (łac. *hortus*) i muzeum. Większości wystaw towarzyszą katalogi albo inne publikacje stanowiące ważny wkład w rozpoznanie, inwentaryzację i naukowe opracowanie dziedzictwa ogrodowego.

Do tradycyjnych wystaw stałych i czasowych dołączają coraz częściej ekspozycje wirtualne, które za pomocą zdigitalizowanych muzealiów, modeli 3D, interaktywnych planów, fotografii i filmów przybliżają zagadnienia dotyczące ogrodów i ogrodnictwa, np. stworzone na platformie Google Arts & Culture *Orchidee i Oranżerie: prywatne ogrody późnego XVII wieku w Republice Niderlandów* Biblioteki Kolegium Trójcy Świętej w Dublinie, *Ogrody Luksemburskie: od kartuzów do Senatu* opracowana przez Bibliotekę i Archiwum Senatu Republiki

Francuskiej⁵⁶ czy *Przywrócone do dawnego blasku: pruskie pałace i ogrody* Stowarzyszenia Pruskich Pałaców i Ogrodów Berlin-Brandenburgia⁵⁷. Dzięki zastosowaniu technologii wirtualnego odwzorowania otoczenia możliwe jest zwiedzanie setek założeń ogrodowych na całym świecie⁵⁸. Pałac w Wersalu posiada specjalne platformy internetowe *Wersal 3D*⁵⁹ oraz *André Le Nôtre w perspektywie (1613–2013)*⁶⁰, na których można prześledzić pięć wieków ewolucji królewskiej rezydencji. Na elektronicznych nośnikach utrwalane są już nawet dźwięki ogrodów, czego przykład stanowi płyta *Usłysz Łazienki* z nagraniami fonosfery parku Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie⁶¹.

Między muzeum a ogrodem

Zgodnie z treścią ostatniego raportu Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów⁶² muzea otoczone zielenią są jednymi z najczęściej odwiedzanych w Polsce. Wśród nich wyróżniają się przede wszystkim domy historyczne: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie i Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie z ponadmilionową frekwencją oraz inne rezydencje jak: Muzeum – Zamek w Łańcucie, Muzeum Zamoyskich w Kozłówce, Muzeum Zamkowe w Pszczynie, Muzeum w Nieborowie i Arkadii, Dom Urodzenia Fryderyka Chopina w Żelazowej Woli. Również w Europie muzea otoczone zielenią cieszą się ogromną popularnością, a ich ogrody często stanowią niezależną atrakcję turystyczną. Dotyczy to szczególnie założeń towarzyszących domom historycznym⁶³. Do najczęściej odwiedzanych ogrodów w 2013–2015 r. należały: ogrody pałacu w Wersalu (6 mln odwiedzających rocznie)⁶⁴, Park Güell

---

⁵⁶ Google Arts & Culture, *Orchids & Orangeries: Aspects of private gardens in the late 17th-century Dutch Republic*, <https://bit.ly/2JZliHY> [dostęp 6.02.2020].

⁵⁷ Google Arts & Culture, *Zurück zu altem Glanz: Preußische Schlösser und Gärten*, <https://bit.ly/36VFYJL> [dostęp 6.02.2020].

⁵⁸ Największą ich bazę stanowi platforma Google Street View. Poszczególne obiekty coraz częściej udostępniają również wirtualne zwiedzanie na swoich stronach internetowych.

⁵⁹ Versailles 3d, <https://bit.ly/2VVaG6A> [dostęp 6.02.2020].

⁶⁰ *André Le Nôtre w perspektywie*, <https://bit.ly/3qEybyL> [dostęp 6.02.2020].

⁶¹ M. Dymiter, *Usłysz Łazienki*, Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie, Polska 2013.

⁶² *Statystyka muzeów. Muzea w 2018 r.*, red. K. Figiel, Warszawa 2019, s. 19–20.

⁶³ R. Rentschler, A.-M. Hede, *Museum Marketing: Competing in the Global Marketplace*, Oksford 2007, s. 138.

⁶⁴ Dane statystyczne z 2013 r. *Gardens of Versailles*, <https://bit.ly/33WVYo9> [dostęp 28.01.2019].

z Muzeum Gaudiego (ok. 2,3 mln)⁶⁵, florenckie Ogrody Boboli przy pałacu Pitti (ok. 600 tys.)⁶⁶, Ogród Claude'a Moneta w Giverny (ok. 500 tys.)⁶⁷. Popularność ogrodów jest wynikiem wzrostu ich znaczenia jako przestrzeni społeczno-kulturowej. Podsumowując 17. edycję festiwalu *Do zobaczenia w ogrodach* z 2019 roku Minister Kultury Republiki Francuskiej Franck Riester stwierdził: „Zwiedzanie ogrodów jest praktyką kulturalną porównywalną ze zwiedzaniem zabytków lub muzeów”⁶⁸. Muzea i ogrody coraz bardziej funkcjonują jako wzajemnie przenikające się światy zapewniające swoim gościom kontakt z kulturą i naturą.

Korzystając z umacniającego się zainteresowania zielenią, muzea coraz chętniej tworzą bądź angażują się w projekty edukacji muzealnej i rekonstrukcji historycznej realizowane w ogrodach. Jednym z najciekawszych przykładów są *Nieużytki Sztuki* Elżbiety Jabłońskiej zachęcające do zakładania ogrodów społecznościowych przy galeriach i muzeach sztuki współczesnej. Do akcji włączyło się do tej pory 12 instytucji, m.in. Królikarnia - Muzeum Rzeźby im. Xsawerego Dunikowskiego w Warszawie, Muzeum Współczesne Wrocław i Muzeum Sztuki w Łodzi⁶⁹. Ogrody są również obecne w programach edukacji muzealnej, zarówno tej o charakterze historycznym, jak i przyrodniczym. W tym zakresie dominują wykłady specjalistyczne organizowane często w całych seriach, np. *Magia ogrodów* w Muzeum Architektury we Wrocławiu (20 marca – 14 grudnia 2013), *Ukryte znaczenia ogrodów – arcydzieła z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO* w Centrum Interpretacji Zabytku w Warszawie (28 stycznia – 25 marca 2019) czy *Zjednoczona Europa angielskich ogrodów* w Muzeum Łazienki Królewskie (17 października 2018 – 5 czerwca 2019). Pojawiają się również inne formy działań edukacyjnych, takie jak spacer plenerowe, np. *Tajemnice królewskich ogrodów* w Zamku Królewskim na Wawelu organizowane co roku w ramach krakowskiego Święta Ogrodów, interaktywne pokazy *Królewscy ogrodnicy* w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie prowadzone z wykorzystaniem rekonstrukcji historycznych narzędzi i strojów oraz cykle

---

⁶⁵ Dane statystyczne z 2014 r. Do czasu wprowadzenia specjalnych regulacji w 2013 r. liczba odwiedzających osiągała ok. 9 milionów. Barcelona de Serveis Municipals, *2.3 million visitors at the Park Güell the first year of regulation of the Monumental Zone*, <https://bit.ly/3lZAUj4> [dostęp 12.02.2020].

⁶⁶ Dane statystyczne z 2013 r. E. Cabasino, S. C. Di Marco, R. Onesti, A., Palmieri, M. Pasquazi, *Culture in Italy 2013: Basic figures*, Rzym 2014, s. 5.

⁶⁷ Dane statystyczne z 2015 r., H. Gross, *The Psychology of Gardening*, Nowy Jork 2013, s. 13.

⁶⁸ *Lancement des Rendez-vous aux jardins sous le signe de l'Europe, les 7, 8 et 9 juin 2019*, <https://bit.ly/3qOT0b0> [dostęp 28.01.2019].

⁶⁹ E. Jabłońska, *Nieużytki sztuki (Art Wastelands)*, Zielona Góra 2015, s. 62–81, 186–187.

warsztatów *Uroda ogrodu* w Łazienkach Królewskich (15 marca – 19 kwietnia 2016) łączące praktyczne ogrodnictwo z rysunkiem i florystyką. W całej Europie w muzealnych ogrodach zrealizowano dotychczas tysiące projektów edukacji muzealnej i rekonstrukcji historycznej. W omawianym kontekście muzealizacja ogrodów przejawia się więc w traktowaniu ich jako przestrzeni muzealnej dla edukacji i doświadczania.

Od muzeum żywego do laboratorium konserwacji

Ogrody obejmowane są różnego rodzaju formami ochrony przyrody i za- bytków, które mają zmuzealizować gatunki, siedliska, pojedyncze obiekty, a na- wet całe krajobrazy. Ustanawianie pomników, tworzenie parków narodowych i kulturowych, wytyczanie korytarzy dla migracji gatunków, stref ochrony kon- serwatorskiej, utrzymywanie zrównoważonego metabolizmu ogrodu – to tylko niektóre z działań mających powstrzymać czas i stworzyć optymalne warunki w żywym muzeum kultury i natury. Warto zwrócić uwagę, iż rezerwaty przyrody już w 1961 roku zostały uznane przez Międzynarodową Radę Muzeów ICOM za instytucje paramuzealne⁷⁰. Taki sam status nadano wówczas również ogrodom botanicznym – ze względu na ich genezę, cele dydaktyczne, działalność naukową i wystawienniczą oraz orientację na społeczeństwo⁷¹.

Ogrody zyskują status instytucji muzealnych lub paramuzealnych niejako awansem jako części ekomuzeów, centrów interpretacji natury, muzeów historii naturalnej oraz muzeów na wolnym powietrzu (skansenów). Powstaje również coraz więcej obiektów o charakterze specjalistycznym, jak ogrody-muzea arty- stów, rzeźb lub nawet drzew. W pierwszym przypadku ogród podlega muzealiza- cji jako źródło inspiracji dla wielkiej sztuki i przestrzeń życia twórców, którą czę- sto sami projektowali i kształtowali. Najbardziej znanym przykładem jest ogród Claude Moneta we francuskim Giverny. Malarz eksperymentował w doborze ro- ślin zarówno pod względem ich gatunków, jak również kolorów i pokrojów, komponując rabaty zgodnie z zasadami malarskimi⁷². Dziś to dziedzictwo konty-

---

⁷⁰ G. Edson, D. Dean, *The Handbook for Museums*, Londyn – Nowy Jork 1992, s. 18.

⁷¹ C. Cipriani, *Appunti di Museologia Naturalistica*, Florencja 2006, s. 5. Podobne stanowisko: C. Müller-Straten, *Botanische Gärten aus der Sicht der Museologie / Botanical gardens in the light of museology* [w:] No. 30, *International Symposium Botanic Gardens at the Interface between Science and Garden Heritage Berlin 24–26 April 2009 Proceedings*, red. H. W. Lack, Berlin 2013, s. 29–40; J. Grzonkowska, *Ogrody botaniczne jako naukowo opracowane kolekcje muzealne*, „Muzealnictwo”, nr 55, 2014, s. 97–106.

⁷² J. Bennett, *The Artist's Garden: The secret spaces that inspired great art*, Londyn 2019, s. 128.

nuowane jest przez ogrodników, którzy utrzymują ogród tak, aby przypominał swoje przedstawienia ze słynnych płócien Moneta. Jednak, jak podkreśla główny ogrodnik Giverny James Priest, ogród ten nie jest muzeum, lecz żywym hołdem dla Claude'a Moneta⁷³. Bardziej restrykcyjnie funkcjonującym założeniem jest Villa Maxa Liebermanna w Wannsee pod Berlinem. Tu ogród traktowany jest dosłownie jak eksponat muzealny⁷⁴. Założenie utrzymywane jest z niebywałym pietyzmem, podług 40 obrazów pędzla Maxa Liebermanna eksponowanych we wnętrzu muzeum.

Kolejnymi ogrodami-muzeami są parki rzeźb zapewniające naturalną scenografię bądź przestrzeń ekspozycją dla prezentowanych dzieł sztuki⁷⁵ oraz muzea drzew, w których prezentowane, czy rosnące okazy wyróżniają się pod względem artystycznym lub botanicznym. Założenia te podlegają prawdziwie muzealnym standardom zarówno w kwestii utrzymania, jak i dostosowania dla odwiedzających. Wśród najważniejszych europejskich obiektów tego typu należy wymienić holenderskie Muzeum Kröller-Müller, Park Vigeland w Oslo, włoski Park Rzeźby Chianti i Muzeum Drzew w Rapperswil-Jona w Szwajcarii.

Kolejnym przejawem muzealizacji ogrodów jest coraz częstsze przyrównywanie ich właśnie do muzeów, a znajdujących się w nich roślin – do muzealiów. Mari Marstein z Muzeum Gamle Hvam w Norwegii w swoim artykule dla Forum Historii Ogrodów porównywała ich okazy właśnie do muzealiów⁷⁶. Historyczne odmiany i gatunki są według niej nie tylko zasobem przyrodniczym, ale również częścią dziedzictwa kulturowego niosącego ze sobą część historii. Dlatego też poddaje je takim samym zabiegom dokumentacyjnym i konserwatorskim jak muzealia. Według konserwatorki utrzymywanie ogrodu, uprawa roślin i wszelkie działania mające zapewnić im odpowiednie warunki środowiskowe przypominają praktykę muzealną. Podobny pogląd wyraża wybitny włoski badacz ogrodów historycznych Paolo Galleotti. Ogród Villi di Castello we Florencji, którym zarządza, Galleotti wprost nazywa Luwrem bądź Galerią Uffizi cytrusów ze względu na cenną kolekcję historycznych odmian⁷⁷.

---

⁷³ *Painting the Modern Garden: Monet to Matisse*, reż. D. Bickerstaff, Wielka Brytania 2016, 6:26–6:32.

⁷⁴ *Liebermann-Villa*, <https://bit.ly/2IrTX7C> [dostęp 11.11.2019].

⁷⁵ P. Reed, *The Sculpture Garden in Modern History* [w:] *Peter Walker and Partners / Nasher Sculpture Center Garden*, red. J. Amidon, Nowy Jork 2006, s. 133.

⁷⁶ M. Marstein, *Telling the stories of grandma's perennials. The use of visitors' knowledge in a museum garden*, „Bulletin för trädgårdshistorisk forskning”, nr 30 / 2017, s. 16–18.

⁷⁷ P. Galleotti, *Gli agrumi del Granduca*, <https://bit.ly/3n26fTs> [dostęp 11.11.2019].

Kolejnym przejawem muzealizacji ogrodów jest powstawanie parków tematycznych bądź założeń pokazowych poświęconych różnym stylom bądź epokom. 24 lipca 1960 roku w Nowej Zelandii otwarto Ogrody Hamilton – jedno z pierwszych na świecie założeń zieleni opartych na idei historycznej i geograficznej rekonstrukcji, snujących narrację o ogrodach różnych cywilizacji na przestrzeni ostatnich 4000 lat. Zostały one podzielone na pięć kolekcji: Rajską, Użytkową, Fantasy, Botaniczną i Krajobrazową. Wśród nich odnaleźć można m.in. włoski ogród renesansowy inspirowany Villą Lante w Tivoli, ogród kuchenny czerpiący z tradycji europejskich XVIII i XIX wieku oraz wiktoriański ogród kwiatowy⁷⁸.

W następnych dziesięcioleciach w podobnej konwencji ukształtowano kilka innych obiektów na całym świecie. Najbardziej znanym europejskim przykładem są Ogrody Świata w Berlinie otwarte w 1987 roku jako ogród botaniczny z okazji 750-lecia lokacji stolicy Niemiec. Od 2000 roku zaczęto przekształcać je w park tematyczny poprzez tworzenie kolejnych założeń odzwierciedlających stylistykę, architekturę i roślinność danego regionu świata. Dziś na obszarze 43 hektarów zobaczyć można m.in. ogród orientalny, balijski, koreański, japoński, chrześcijański, angielski, włoski renesansowy i chiński⁷⁹. W Polsce do najbardziej znanych parków tematycznych należą Ogrody Hortulus w Dobrzycy i ogrody pokazowe Frank-Raj i Kapias niedaleko Pszczyny⁸⁰. Tego rodzaju założenia powstają również przy instytucjach muzealnych, czego przykładem są Ogrody przez Wiek przy Muzeum Domu Geffrye w Londynie pokazujące rozwój ogrodów miejskich od czasów Tudorów aż po czasy współczesne⁸¹, Ogród Rzymski przy Narodowym Muzeum Legionu w Caerleon niedaleko angielskiego Newport czy ogród średniowieczny przy Narodowym Muzeum Wieków Średnich (Muzeum Cluny) w Paryżu podzielony na ekspozycje problemowe: ogród warzywny, medyczny, niebiański z roślinami poświęconymi Maryi oraz dworski ogród miłości⁸². Wyjątkowym przykładem tematycznego ogrodu muzealnego jest Nowy Dom Szekspira w Stratford-upon-Avon, otwarty ponownie po przebudowie w 2016 roku. Założenie łączy ogrody historyczne (wiktoriański i rekonstrukcję ogrodu węzłowego Tudorów z 1920 roku) z ekspozycją odkrytych fundamentów zburzonego domu poety oraz współczesnym ogrodem edukacyjnym poświęconym jego

---

⁷⁸ Hamilton Gardens, *About Us*, <https://bit.ly/3mXdSul> [dostęp 11.11.2019].

⁷⁹ *Berlins Grüne Orte: Reiseführer durchs Berliner Stadtgrün*, Berlin 2016, s. 214.

⁸⁰ M. Pisarek, M. Gargała, L. Lichołai, *Polskie ogrody pokazowe jako nowe miejsce destynacji turystów*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN” nr 163 / 2015, s. 103–120.

⁸¹ Museum of the Home, *Gardens Through Time*, <https://bit.ly/3qyKlJD> [dostęp 14.11.2019].

⁸² *Jardin médiéval du musée de Cluny*, <https://bit.ly/2LbqkbG> [dostęp 11.11.2019].

dziełom⁸³. Żywa scenografia koresponduje z wnętrzem muzeum, stanowiąc jego wyraźną kontynuację.

Uwagę zwracają również pierwsze projekty ogrodów, których założenia wprost wskazują na ich muzealizację. Takim przykładem jest koncepcja *Środowiskowej muzeografii ogrodu włoskiego* autorstwa Sebastiana Gonzaleza i Sebastiana Gonzaleza ze studia Beta Architecture dla fragmentu terenu nad rzeką Fossa Storta przepływającą przez miejscowość Marcon niedaleko Wenecji. Projektanci dokonali doboru roślinności dopasowanej do tamtejszego otoczenia i klimatu, nadając jej walor edukacyjny. Zmuzealizowany krajobraz całego założenia wykorzystuje dwa elementy klasycznego ogrodu włoskiego, jakimi są rzeźby i charakterystyczne dla tego regionu rośliny. Znajdujące się w nim obiekty architektoniczne tworzą program mający pobudzić i rozwinąć świadomość ekologiczną u użytkowników i skłonić ich do dbania o przyrodę. Prowadzą do nich elementy systemu informacyjnego o krajobrazie i gatunkach zwierząt i roślin, zachęcające do nauki i odkrywania jak podczas lekcji muzealnych. Ogród uzupełniają przestrzenie socjalizacji i rekreacji⁸⁴.

Muzealizacja to również podnoszenie stopnia profesjonalizacji kadr sprawujących opiekę nad muzealnymi założeniami zieleni. Stały się one żywymi laboratoriami kształtowania zasad uprawy, zarządzania i konserwacji. Konserwatorzy, pracownicy techniczni i ogrodnicy coraz częściej pełnią rolę ich kuratorów, dzięki czemu angażowani są w nowe zadania, jak np. obsługa publiczności, organizacja wystaw, zarządzanie dziedzictwem ogrodowym, kształtowanie programów edukacji i rekonstrukcji muzealnej. Stawia to przed nimi zupełnie nowe wyzwania i otwiera wiele ścieżek rozwoju zawodowego⁸⁵. Wobec licznych zagrożeń ogrodów historycznych towarzyszących muzeom obserwować można ich wzmożone zaangażowanie w samodzielne kształtowanie kompetentnych kadr. Takie możliwości zapewnia im odpowiednie zaplecze organizacyjne pozwalające na prowadzenie badań i realizację prac konserwatorskich wyznaczających dzisiejsze standardy dla zabytków. Pierwszy aspekt realizują zazwyczaj muzealne działy nauki eksplorujące zagadnienia z zakresu form ogrodowych, wzornictwa, botaniki lub techniki. Takim przykładem jest ośrodek badań pałacu w Wersalu, których w latach 2007–2013 realizował program *Rośliny w wielkich europejskich ogrodach w cza-*

---

⁸³ Shakespeare Birthplace Trust, *Shakespeare's New Place opens 20 August*, <https://bit.ly/3lRZYbq> [dostęp 11.11.2019].

⁸⁴ Beta Architecture, *Environmental Museography of an Italian Garden*, <https://bit.ly/39Wmu0q> [dostęp 3.12.2019].

⁸⁵ J. Kuśmierski, *Zawód: konserwator zabytkowej zieleni*, „Zieleń miejska” nr 4 (141)/2019, s. 20.

sach nowożytnych. Informacje zebrane przez naukowców zostały wykorzystane do rozwoju działalności muzeum, m.in. organizacji międzynarodowej konferencji *Botanika stosowana w historycznych ogrodach*, opracowania merytorycznego dwóch wystaw *Nauka i kurioza na dworze wersalskim* (26 października 2010 – 3 kwietnia 2011) oraz *Kwiaty Króla* (2 lipca – 29 września 2013)⁸⁶. W 2019 roku Muzeum Ogrodów w Londynie otworzyło natomiast specjalne archiwum gromadzące materiały z działalności wybitnych brytyjskich projektantów XX i XXI wieku, takich jak Penelope Hobhouse, Beth Chatto, John Brookes, Russell Page i Janet Jack. Zbiory uzupełnia twórczość pisarzy i fotografików, którzy interpretowali i dokumentowali ich ogrodowe dzieła⁸⁷.

W aspekcie technicznym niektóre muzea wykształciły nawet swego rodzaju szkoły rzemiosła ogrodowego. Od 2006 roku w Wielkiej Brytanii działa Program Stażowy w Ogrodach Historycznych i Botanicznych oferujący roczną lub dwuletnią praktykę w ogrodach rezydencji: Hampton Court, Osborne House i Chatsworth House⁸⁸. Włoska Fundacja Instytutu Technicznego na rzecz innowacyjnych technologii dla dziedzictwa, działań kulturalnych i turystycznych prowadzi szkołę konserwatorów ogrodów historycznych, których zajęcia realizowane są w ogrodach Muzeum Capodimonte w Neapolu i Pałacu Królewskiego w Cassercie⁸⁹. Interesującym przykładem współpracy międzymuzealnej jest program wymiany pracowników Stowarzyszenia Europejskich Rezydencji Królewskich (ARRE), zapewniający możliwość spotkań specjalistów z całego kontynentu w celu wymiany wiedzy i doświadczeń, również w zakresie ogrodów historycznych⁹⁰.

---

⁸⁶ Centre de recherche du château de Versailles, <https://bit.ly/3gsRvdJ> [dostęp 20.02.2020].

⁸⁷ Garden Museum, <https://bit.ly/36Tpwke> [dostęp 20.02.2020].

⁸⁸ Historic and Botanic Garden Training Programme, <https://bit.ly/3mXubah> [dostęp 26.12.2019].

⁸⁹ Fondazione Istituto Tecnico Superiore per Tecnologie Innovative per i Beni e le Attività Culturali e Turistiche, *Bando ITS tecnologie innovative per gli edifici, i giardini e i parchi storici*, <https://bit.ly/3oDzcp9> [dostęp 28.12.2019].

⁹⁰ European Garden Heritage Network, *EGHN gardens agree on an exchange program*, <https://bit.ly/37Mqn5p> [dostęp 28.12.2019].

Il. 6. Park Monserrate w Sintrze, Portugalia

Podsumowanie i wnioski

Ewolucja świadomości znaczenia przyrodniczego, a przede wszystkim – co dla nas ważne – kulturowego ogrodów stała się przyczynkiem do ich ochrony i konserwacji, a następnie muzealizacji. Proces ten zapoczątkowany ponad 200 lat temu umożliwił spojrzenie na ogrody jako na ważny element dziedzictwa. Materialne zasoby kultury ogrodowej stały się przedmiotem muzealizacji fizycznej, polegającej na przeniesieniu w mury muzeów (muzealizacja *ex situ*) oraz konceptualnej, która charakteryzuje się traktowaniem ogrodu jako przestrzeni muzealnej (muzealizacja *in situ*). Pierwsza przejawia się zakładaniem kolekcji, muzeów ogrodów, organizacją wystaw im poświęconych, druga natomiast obejmowaniem ich specjalną ochroną lub nadawaniem im statusu żywych muzeów lub parków tematycznych. Niematerialne dziedzictwo stanowi coraz częściej przedmiot działań interpretatorów, edukatorów oraz rekonstruktorów historycznych.

Muzealizacja ogrodów stanowi ważną odpowiedź na dylematy konserwatorów w kwestii ochrony dziedzictwa ogrodowego i jedną z istotnych dróg poszerzania pola zainteresowania muzeów. Należy zwrócić uwagę, że założenia zieleni są bodaj najtrudniejszymi, bo żywymi obiektami konserwacji. Z tego względu w przypadku ogrodów mijają się z celem praktyki mające bezwzględnie utrzymać trwałość i niezmienność roślinnego tworzywa. Typowa dla praktyk muzealnych konserwacja nie ma zatem tu zastosowania. Jej granice wymagają poszerzenia i nowej interpretacji. Coraz częściej zatem specjaliści zwracają się ku tzw. konserwacji procesowej, która polega na cyklicznym kształtowaniu, utrzymywaniu, zarządzaniu zmianami i zasobami w poszczególnych okresach trwania ogrodu. Wobec fizycznych działań szczególnie rekonstrukcji dawnych założeń, postuluje się konserwację przez dokumentację oraz utrwalanie ich wartości. Kulturowe podejście do ogrodów poszerza wiedzę o historii i źródłach inspiracji sztuki, religii i filozofii. Takie ujęcie daje nowy obszar rozwoju instytucji muzealnych jako depozytariuszy dziedzictwa ogrodowego.

Muzealizacja ogrodów jest zatem procesem złożonym, stosunkowo nowym i długotrwałym, który najprawdopodobniej sięgnie także w przyszłość. Jej dalsze kierunki rozwoju będą wynikiem wzajemnej synergii zmian społecznych i środowiskowych. Przede wszystkim należy spodziewać się kolejnych muzeów, nowych wystaw oraz programów edukacyjnych poświęconych ogrodom i ogrodnictwu. Zmiana pojęcia i stałe poszerzanie granic muzeów sprawi, że zieleń na dobre stanie się ich częścią nie tylko w sensie terytorialnym, ale również

programowym. W tym aspekcie muzea umocnią swoją rolę ośrodków interpretacji dziedzictwa, edukacji kulturowej, jak również szkolenia fachowców. Ich absolwenci wyznaczać będą nowoczesne standardy konserwacji zabytkowych założen zieleni i ochrony dziedzictwa ogrodowego. Istotna będzie również zmiana misji muzeów, które będą musiały odejść od konformistycznej narracji historycznej na rzecz dyskusji o współczesnych wyzwaniach, m.in. kryzysie demokracji, pogłębiających się nierównościach, postkolonializmie, konfliktach, zmianach klimatu, zanieczyszczeniu wód i powietrza, degradacji bioróżnorodności, bezpieczeństwie żywieniowym oraz wyczerpywaniu się zasobów naturalnych. W zglobalizowanym świecie pełnym problemów społecznych i środowiskowych ogrody będą stanowić jedno z kluczowych narzędzi przy ich rozwiązywaniu. Są one bowiem prawdziwie ponadnarodowe i łączą ludzi niezależnie od wzajemnych antagonizmów czy różnic kulturowych. Muzealny ogród społeczny stanie się inkluzywnym miejscem nauki zasad demokracji, równości i wspólnego budowania. Różnorodność i historia pochodzenia roślin będą przyczynkiem do dialogu o kolonializmie, migracji albo rasizmie. Głęboka symbolika ogrodów umożliwi przybliżenie postrzegania świata przez różne kultury i przeciwdziałanie ksenofobii. Muzea poprzez ogrody połączą ludzi z ich przeszłością, zbiorowymi i indywidualnymi doświadczeniami, tworząc przyszłość oraz zmianę społeczną.

Podobnie będzie się miała kwestia zagrożeń środowiskowych, którym nie zaradzą międzynarodowe porozumienia i nowe „ekologiczne” rozwiązania, jeśli nie wykształci się nowy model kultury opartej na odpowiedzialnym zarządzaniu zasobami (ang. *stewardship*). W tym zakresie muzea najpewniej włączą w działania swoje ogrody i tradycyjne metod uprawy, jak ogrodnictwo regeneracyjne, biodynamiczne, organiczne czy permakulturowe. Pozwolą one nie tylko na aktywne działanie przeciwko zmianom klimatu, ale również uodpornią ogrody na ich skutki. Niemniej jednak rozwiązania te nie wpłyną na zatrzymanie dalszej środowiskowej degradacji historycznych założen. Muzealizacja może być jedyną możliwością zachowania historycznych i artystycznych wartości ogrodów, a także utrwalenia pamięci o nich.

Załącznik 1. Ogrody historyczne Europy na liście światowego dziedzictwa UNESCO⁹¹.

Austria

1. Historyczne centrum Wiednia (parki miejskie i ogrody m.in. Volksgarten, Rathauspark, Burggarten, ogrody pałacu Belvedere)
2. Pałac i ogrody Schönbrunn
3. Miasto Graz – historyczne centrum i zamek Eggenberg (ogrody zamkowe)

Belgia

4. Dom Stoclet

Białoruś

5. Architektoniczny, rezydencjonalny i kulturalny zespół rodu Radziwiłłów w Nieświeżu

Czechy

6. Historyczne centrum Czeskiego Krumlowa (ogrody zamkowe)
7. Historyczne centrum Pragi (m.in. Ogrody Królewskie, Ogrody Pałacowe pod Zamkiem Praskim, Ogród Vrtbowski, park zamkowy w Průhonicach)
8. Krajobraz kulturowy Lednice-Valtice
9. Ogrody i pałac w Kromieryżu
10. Pałac w Litomyšli
11. Willa Tugendhat w Brnie

Dania

12. Krajobraz polowań par force w Północnej Zelandii

Francja

13. Dolina Loary pomiędzy Sully-sur-Loire i Chalonnnes (kilkadziesiąt zamków i ogrodów m.in. w Amboise, Blois, Chambord, Chenonceau, Cheverny)
14. Pałac i park w Fontainebleau
15. Pałac i park w Wersalu

---

⁹¹ Lista obejmuje wybór wpisów UNESCO, w których ogrody historyczne zostały wymienione wśród kryteriów lub stanowiły istotny element integralności lub autentyczności danego obiektu. Źródło: UNESCO World Heritage List, <https://bit.ly/37PXbux> [dostęp 14.09.2020].

Hiszpania

16. Alhambra, Generalife i Albayzín, Grenada
17. Dzieła Antoniego Gaudiego (Park Güell w Barcelonie)
18. Gaj palmowy (*Palmeral*) w Elche
19. Katedra, pałac Alcázar i Główne Archiwum Indii w Sewilli
20. Klasztor i otoczenie Escorialu, Madryt
21. Krajobraz kulturowy Aranjuez (Ogród Księcia, Ogród na Wyspie, Ogród Parterowy, ogrody Króla i Izabeli II)

Łotwa

22. Historyczne Centrum Rygi (parki miejskie m.in. Park Kronvalda, Park Bastejkalna, Esplanāde, Ogród Vērmāne)

Niemcy

23. Klasyczny Weimar (m.in. dom i ogród Goethego, park nad Ilm, pałac i park Belvedere, pałac i park Ettersburg, zamek i park Tiefurt)
24. Królestwo Ogrodów Dessau-Wörlitz (m.in. pałac Luisium i Mosigkau, Oranienbaum, Georgium, park w Wörlitz, Großkühnau)
25. Modernistyczne osiedla mieszkaniowe w Berlinie (ogrody)
26. Pałace Augustusburg i Falkenlust w Brühl
27. Pałace i parki Poczdamu i Berlina (m.in. zespoły pałacowo-ogrodowe Sanssouci, Babelsberg, Sacrow, Glienicke, Pawia Wyspa)
28. Park górski Wilhelmshöhe
29. Park Mużakowski (razem z Polską)
30. Rezydencja w Würzburgu z ogrodami dworskimi i placem

Polska

31. Hala Stulecia we Wrocławiu (Park Szczytnicki)
32. Kalwaria Zebrzydowska: manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy
33. Park Mużakowski (razem z Niemcami)

Portugalia

34. Krajobraz kulturowy Sintry (m.in. park w Monserrate, Pałac Narodowy w Sintrze, Park Pena, Quinta de Regaleira, pałac Seteais)
35. Rezydencja Królewska w Mafrze – pałac, bazylika, klasztor, ogród *Cerco* i zwierzyńiec (*Tapada*)
36. Sanktuarium Dobrego Jezusa z Góry (*Bom Jesus do Monte*) w Bradze (ogrody drogi krzyżowej)

Rosja

37. Historyczne centrum Petersburga i powiązane grupy zabytków (m.in. Ogród Letni, Carskie Sioło, pałac Peterhof, pałac Strelna)

Szwecja

38. Dobra Królewska w Drottningholm

Ukraina

39. Rezydencja metropolitów Bukowiny i Dalmacji w Czerniowcach

Węgry

40. Budapeszt, wraz z brzegami Dunaju, Zamkiem Królewskim i aleją Andrásyego (park miejski)
41. Opactwo benedyktyńskie Pannonhalma i jego środowisko naturalne (ogród botaniczny)

Wielka Brytania

42. Angielskie Lake District (ogrody i ukształtowany krajobraz)
43. Królewskie Ogrody Botaniczne Kew
44. Morskie Greenwich (Park Greenwich)
45. Pałac Blenheim
46. Park Królewski Studley wraz z ruinami opactwa Fountains Abbey
47. Saltaire (Park Robertsa)

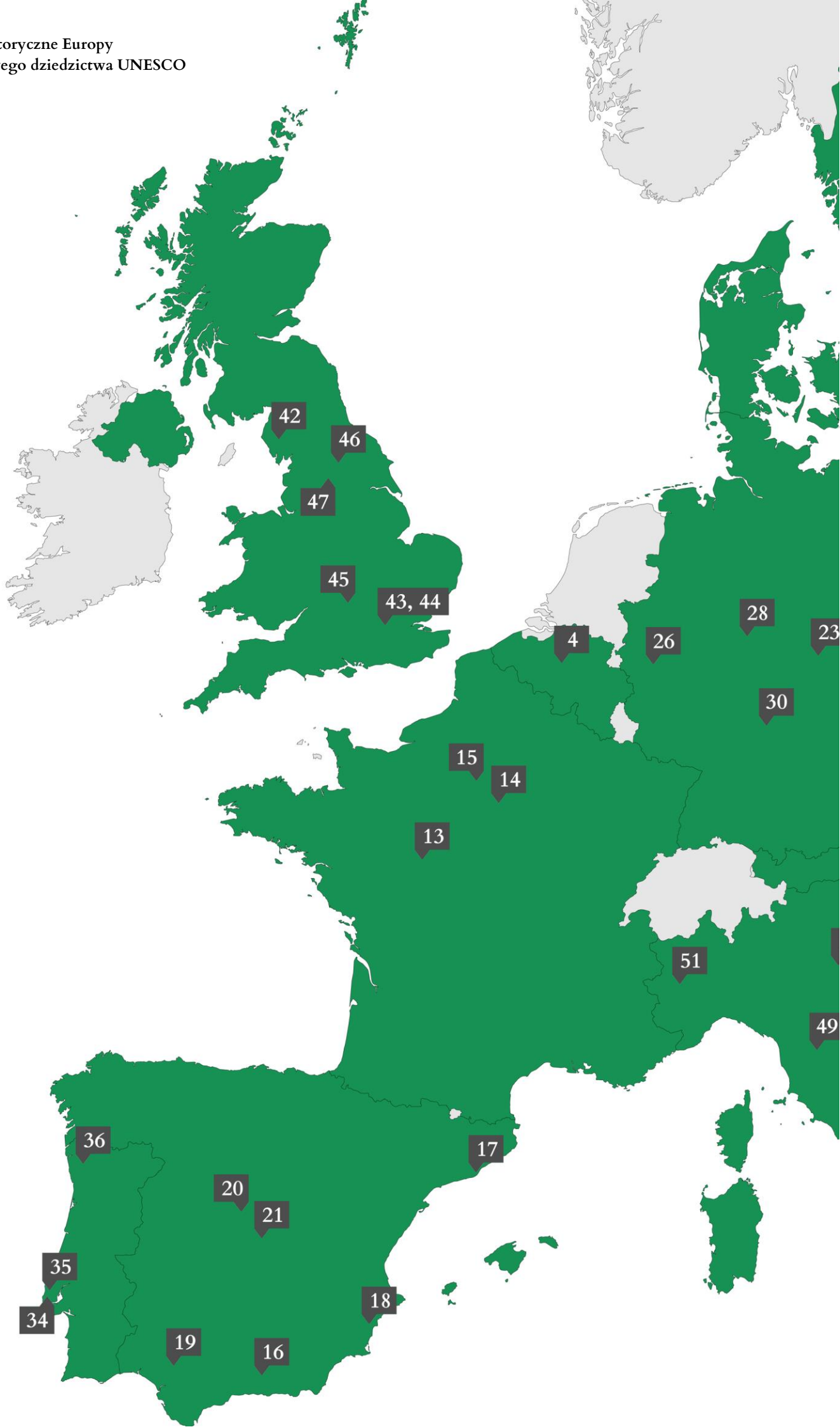
Włochy

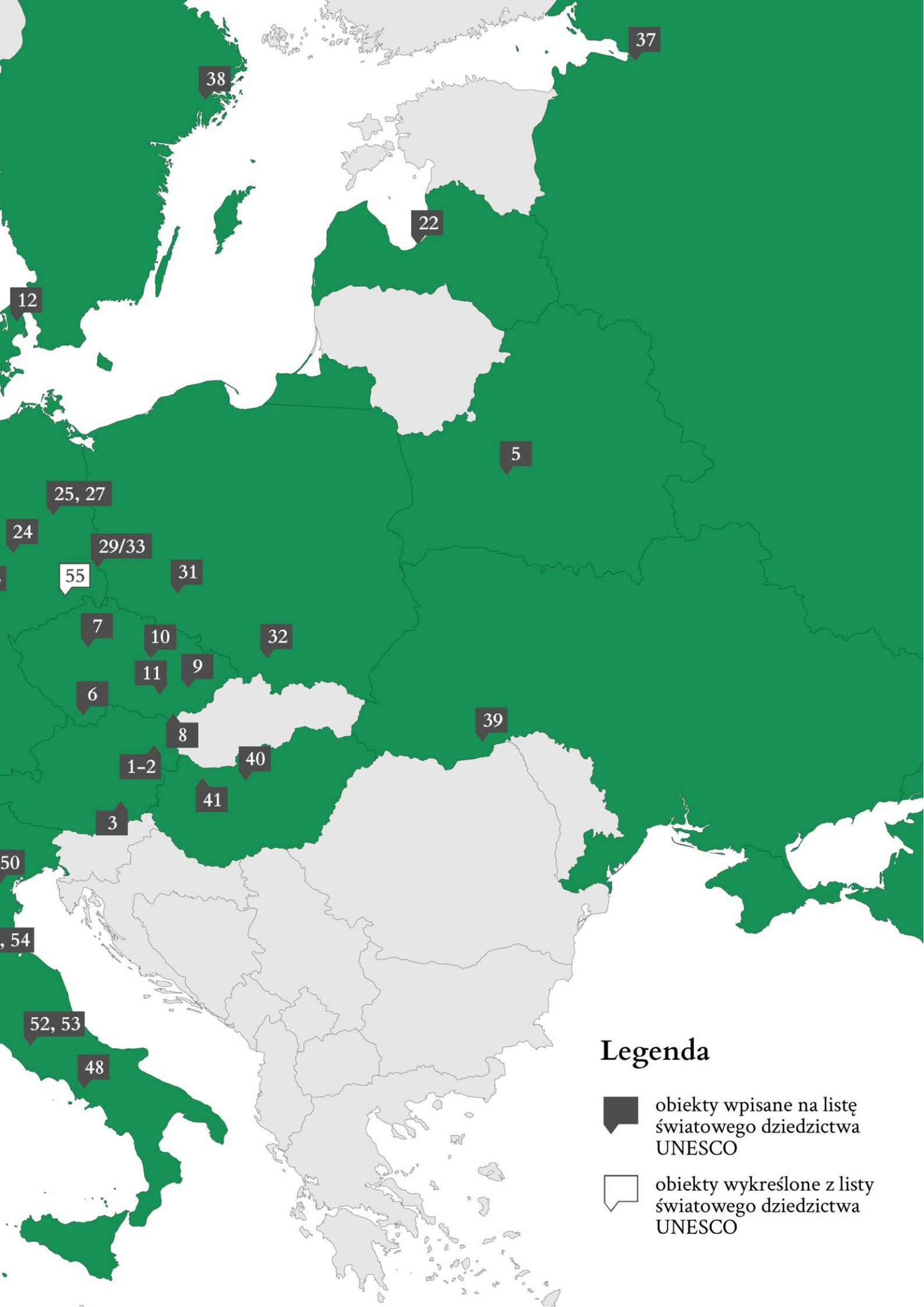
48. XVIII-wieczny Pałac Królewski w Casercie z parkiem, Akweduktem Vanvitello i zespołem San Leucio
49. Historyczne centrum Florencji (Ogrody Boboli)
50. Ogród botaniczny (Orto Botanico), Padwa
51. Rezydencje królewskie dynastii sabaudzkiej (22 pałace i wille m.in. Villa della Regina, Palazzina di caccia di Stupinigi, Reggia di Venaria Reale)
52. Willa d'Este, Tivoli
53. Willa Hadriana, Tivoli
54. Wille i ogrody Medyceuszy w Toskanii (14-ście willi, pałaców i ogrodów m.in. Ogrody Boboli, Villa di Castello, Villa La Petraia)

Skreślone

55. Drezdeńska Dolina Łaby (m.in. pałac Albrechtsberg, pałac Pillnitz)

Il. 7. Ogrody historyczne Europy
na liście światowego dziedzictwa UNESCO

Legenda

- obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO
- obiekty wykreślone z listy światowego dziedzictwa UNESCO

Załącznik 2. Muzea ogrodów i ogrodnictwa na świecie.

Australia

1. Australijskie Muzeum Ogrrodnictwa
(ang. *Australian Museum of Gardening*), Springfield

Austria

2. Austriackie Muzeum Ogrrodnictwa
(niem. *Österreichisches Gartenbaumuseum*), Wiedeń

Belgia

3. Muzeum Ogrodów (nid. *Museumtuin*), Gaasbeek

Bułgaria

4. Muzeum Ogrodników-Imigrantów (buł. Музей на гурбетчийското градинарство), Laskowec

Chiny

5. Chińskie Muzeum Historii Prywatnych Ogrodów
(chin. 中国私家园林史博物馆), Pekin
6. Muzeum Chińskich Ogrodów i Architektury Krajobrazu
(chin. 中国园林博物馆官网), Pekin
7. Muzeum Ogrodów Suzhou (chin. 苏州园林博物馆), Suzhou

Czechy

8. Muzeum uprawy winorośli, ogrodnictwa i krajobrazu
(cz. *Muzeum vinařství, zahradnictví a krajiny*), Valtice

Estonia

9. Muzeum Lokalnej Tradycji Räpina i Ogrrodnictwa
(est. *Räpina Koduloo - ja Aiandusmuuseum*), Räpina

Finlandia

10. Muzeum Ogrodów w Lepaa (fin. *Lepaan Puutarhamuseo*), Lepaa
11. Muzeum Ogrrodnictwa Południowo-Zachodniej Finlandii
(fin. *Lounais-Suomen Puutarhamuseo*), Tuorla

Francja

12. Muzeum Ogrrodnictwa (fr. *Musée du Jardinage*), Ternay

Hiszpania

13. Muzeum Ogrodników (hiszp. *Museo de Jardineros*), Madryt

Holandia

14. Muzeum Ogrodnictwa (nid. *Tuinbouwmuseum*), Aalsmeer
15. Muzeum Szkołkarstwa (nid. *Boomkwekerijmuseum*), Boskoop

Kanada

16. Muzeum Narzędzi Ogrodniczych (fr. *Musée d'outils de jardinage*), Grand-Métis

Łotwa

17. Muzeum Ogrodnictwa im. Petera Upisa (łot. *Pētera Upīša Dārzkopības muzejs*), Dobele

Niemcy

18. Centrum Sztuki Ogrodowej i Kultury Krajobrazu (niem. *Zentrum für Gartenkunst und Landschaftskultur*), Jüchen
19. Muzeum Europejskiej Sztuki Ogrodowej (niem. *Museum für Europäische Gartenkunst*), Düsseldorf
20. Muzeum Konewek (niem. *Gießkannenmuseum*), Gießen
21. Muzeum Krasnali Ogrodowych (niem. *Gartenzwergmuseum*), Gräfenroda
22. Muzeum Kultury Ogrodniczej (niem. *Museum der Gartenkultur*), Illertissen
23. Muzeum Nadwornych Ogrodników (niem. *Hofgärtnermuseum*), Berlin
24. Muzeum Ogrodników (niem. *Gärtnermuseum*), Wolfenbüttel
25. Muzeum Ogrodników i Winiarzy (niem. *Gärtner- und Häckermuseum*), Bamberg
26. Muzeum Ogrodu Klasztornego (niem. *Klostergartenmuseum*), Oelinghausen
27. Muzeum Sztuki Ogrodowej (niem. *Gartenkunst-Museum*), Eckersdorf
28. Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa (niem. *Deutsches Gartenbaumuseum*), Erfurt
29. Niemieckie Muzeum Ogrodów Działkowych (niem. *Deutsches Kleingärtnermuseum*), Lipsk
30. Niemieckie Muzeum Szkołkarstwa (niem. *Deutsches Baumschulmuseum*), Pinneberg

Norwegia

31. Norweskie Muzeum Ogrodnictwa (norw. *Norsk Hagebruksmuseum*), Grimstad

Rosja

32. Muzeum Historii Sadownictwa Uralu Środkowego (ros. Музей плодового садоводства Среднего Урала), Jekaterynburg

Szwecja

33. Muzeum Ogrodnictwa (szw. *Trädgårdsmuseum*), Skänninge
34. Muzeum Ogrodnictwa w Tungelsta (szw. *Tungelsta Trädgårdsmuseum*),
Tungelsta

Wielka Brytania

35. Brytyjskie Muzeum Kosiarek (ang. *British Lawnmower Museum*), Southport
36. Muzeum Ogrodów (ang. *Garden Museum*), Londyn
37. Muzeum Ogrodnictwa (ang. *Museum of Gardening*), Hassocks
38. Centrum Historii Ogrodnictwa (ang. *The Story of Gardening Centre*),
Somerset
39. Muzeum Wsi Waterperry (ang. *Waterperry's Museum of Rural Life*),
Wheatley

Włochy

40. Floriseum – Muzeum Kwiatów (wł. *Floriseum Museo del Fiore*), Sanremo

Nieczynne muzea

41. Narodowe Muzeum Ogrodnictwa (ang. *National Museum of Gardening*),
Trevarno, Wielka Brytania, 1999–2012
42. Duńskie Muzeum Ogrodnictwa (duń. *Det Danske Gartnerimuseum*), Beder,
Dania, 1996–2019 – zbiory podzielone pomiędzy Centrum Edukacji
Rolniczej Århus w Beder (duń. *Jordbrugets UddannelsesCenter Århus*)
i Muzeum Zieleni w Auning (duń. *Det Grønne Museum*)

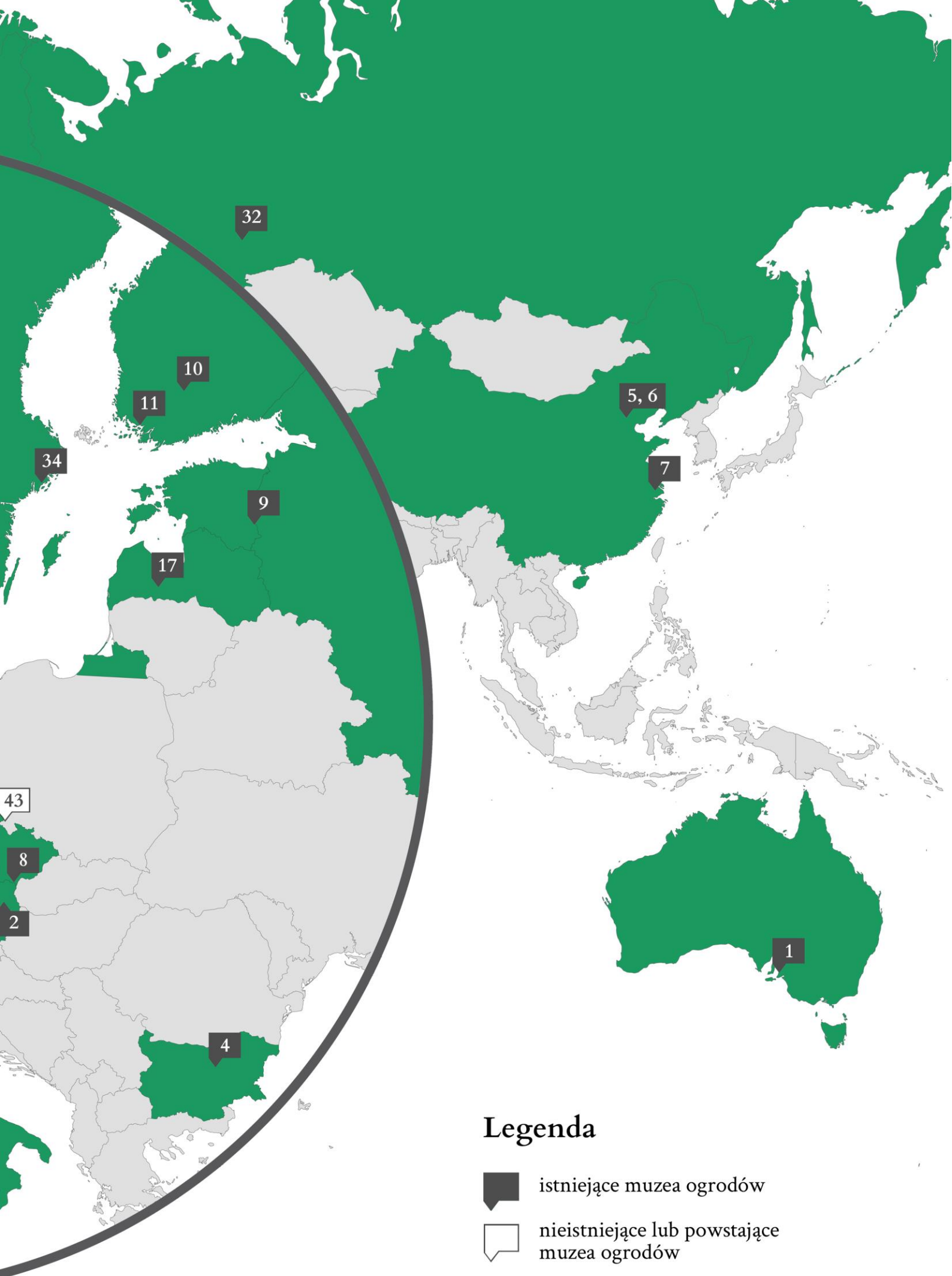
Muzea w organizacji

43. Europejskie Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda, Ścinawka
Górna, Polska
44. Muzeum Ogrodnictwa (fr. *Musée du Jardinage*), Halloy-Les-Pernois,
Francja
45. Muzeum Ogrodnictwa (cz. *Muzeum Zahradnictví*), Czeski Krumlow,
Czechy
46. Muzeum Ogrodów i Krajobrazu (wł. *Museo del Giardino e del Paesaggio*),
Monza, Włochy

Legenda

- istniejące muzea ogrodów
- nieistniejące lub powstające muzea ogrodów

Załącznik 3. **Wystawy czasowe o ogrodach i ogrodnictwie w Europie w XXI w. (wybór).**

Trzy spojrzenia na historię zieleni Erfurtu (niem. *Drei Fenster in Erfurts grüne Vergangenheit*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 2001.

Henri Le Sidaner w swoim ogrodzie w Gerberoy, 1901–1939 (fr. *Henri Le Sidaner en son jardin de Gerberoy, 1901–1939*), Muzeum Departamentu Oise w Beauvais, Francja, 16 maja – 7 października 2001.

Ogród – sztuka. Obrazy i teksty o ogrodach i parkach (niem. *Garten – Kunst. Bilder und texte von gärten und parks*), Muzeum Wiednia, Austria, 21 marca – 22 września 2002.

Ogrodowe królestwo Branitz/Cottbus Księcia Pücklera (niem. *Fürst Pückler und sein Gartenreich Branitz/Cottbus*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 2003.

Sztuczny deszcz: spodoby podlewania konewką (niem. *Künstlicher Regen: Eine Annäherung an die Gießkanne*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 2005.

Arkadia nad Jeziorem Bodeńskim – europejska kultura ogrodowa na początku XIX wieku (niem. *Arkadien am Bodensee – Europäische Gartenkultur des beginnenden 19. Jahrhunderts*), Muzeum Napoleona, Salenstein, Szwajcaria, 23 kwietnia – 16 października 2005.

Popołudnie w ogrodzie. Wystawa zabytkowych mebli plenerowych, Muzeum Sopotu, Polska, 15 lipca – 30 września 2005.

Nowe światy życia! – miasta-ogrody w Niemczech (niem. *Neue Lebenswelten! – Gartenstädte in Deutschland*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 5 marca – 30 grudnia 2006.

Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do połowy XX wieku, Muzeum Architektury, Wrocław, Polska, 6 lipca – 28 sierpnia 2006.

Ogrody marzeń. Sztuka plakatu od Alfonsa Muchy do Klausza Staecka

(niem. *Gartenträume. Plakatkunst von Mucha bis Staeck*), Ludwiggalerie, Oberhausen, Niemcy, 9 września – 26 listopada 2006.

Ogrody – porządek, natchnienie, szczęście (niem. *Gärten – Ordnung, Inspiration,*

Glück), Städel Museum, Frankfurt nad Menem, Niemcy, 24 listopada 2006 – 11 marca 2007.

Ostre rzeczy – historia ogrodniczych narzędzi tnących (niem. *Scharfe Sachen – Die*

Geschichte der gärtnerischen Schneidegeräte), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 2007.

The Gardenlust – ogród w sztuce (niem. *Gartenlust – der Garten in der Kunst*),

Belvedere, Wiedeń, Austria, 22 marca – 24 czerwca 2007.

Ogrody starożytności – od Babilonu po Cesarstwo Rzymskie (wł. *Il giardino antico*

da Babilonia a Roma), Galeria Uffizi – Ogrody Boboli, Florencja, Włochy, 8 maja – 28 września 2007.

Od ogrodu (fr. *Côté jardins*), Muzeum Rzymskie, Vallon, Francja,

15 czerwca 2007 – 31 maja 2008.

Ogród Eden. Ogród w sztuce od 1900 r. (niem. *Garten Eden. Der Garten in der Kunst*

seit 1900), Kunsthalle, Emden, Niemcy, 1 grudnia 2007 – 30 marca 2008 i Galeria Miejska Bietigheim-Bissingen, Niemcy, 19 kwietnia – 6 lipca 2008.

Beth Chatto, Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania,

18 listopada 2008 – 12 kwietnia 2009.

Rozluźniona i napowietrzona – kultywacja gleby w ogrodnictwie (niem. *Locker und*

Luftig – Bodenbearbeitung im Gartenbau), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 2009.

Po prostu imperialne! Ogrody rodziny Bonaparte (niem. *Einfach kaiserlich!*

Die Gärten der Familie Bonaparte), Muzeum Napoleona, Salenstein, Szwajcaria, 20 kwietnia – 18 października 2009.

Między kapustą a cyprysami. Sztuka ogrodowa nad Emscher i Ruhrą (niem. *Zwischen Kappes und Zypressen. Gartenkunst an Emscher und Ruhr*), Ludwiggalerie, Oberhausen, Niemcy, 21 lutego – 30 maja 2010.

Francuskie ogrody romantyczne: od ogrodu oświecenia do parku romantycznego, 1770–1840 (fr. *Jardins romantiques français: du jardin des Lumières au parc romantique, 1770–1840*), Muzeum Romantyzmu, Paryż, Francja, 8 marca 2010 – 17 lipca 2011.

Ogrody impresjonistów (hiszp. *Jardines impresionistas*), Muzeum Narodowe Thyssen-Bornemisza, Madryt, Hiszpania, 16 listopada 2010 – 13 lutego 2011.

Ogród egipski (niem. *Ägyptische Gärten*), Muzeum Rzymsko-Germańskie, Kolonia, Niemcy, 26 maja – 6 listopada 2011.

Raj nieutracony, czyli o ogrodach, Muzeum Śląskie, Katowice, Polska, 16 grudnia 2011 – 26 lutego 2012.

Ogrodnik – zawód z tradycją i przyszłością (niem. *Gärtner – Beruf mit Tradition und Zukunft*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 4 marca – 31 października 2012.

Ogrody faraonów (hol. *Tuinen van de farao's*), Rijksmuseum van Oudheden, Lejda, Holandia, 27 kwietnia – 9 września 2012.

Ogród Claude Moneta (tur. *Monet'nin Bahçesi*), Muzeum Sakıp Sabancı, Sztambuł, Turcja, 9 września 2012 – 6 stycznia 2013.

Kwiaciarstwo (ang. *Floriculture*), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania, 1 lutego – 1 kwietnia 2013.

Ogród. Książki i traktaty od XVI do XX wieku (hiszp. *El jardín. Libros y tratados de los siglos XVI al XX*), Biblioteka Wyższej Szkoły Technicznej Architektury, Madryt, Hiszpania, 1 marca – 30 kwietnia 2013.

André Le Nôtre w Vaux le Vicomte. Pionierskie dzieło francuskiego ogrodu formalnego (fr. *André Le Nôtre à Vaux le Vicomte. L'œuvre fondatrice du jardin à la française*), Pałac Vaux-le-Vicomte, Maincy, Francja, 9 marca 2013 – dziś.

André Le Nôtre i ogrody Chantilly w XVII i XVIII wieku (fr. *André Le Nôtre et les jardins de Chantilly aux XVIIe et XVIIIe siècles*), Muzeum Condé, Chantilly, Francja, 12 kwietnia – 7 lipca 2013.

Gabinet kultury ogrodniczej. 500 lat kultury ogrodniczej w Kromieryżu (cz. *Kabinet zahradní kultury. 500 let zahradní kultury v Kroměříži*), Zamek Arcybiskupi, Kromieryž, Czechy, 19 kwietnia 2013 – dziś.

Wersalski labirynt: od mitu do gry (fr. *Le labyrinthe de Versailles : du mythe au jeu*), Wersalska Biblioteka Miejska, Wersal, Francja, 14 września – 14 grudnia 2013.

André Le Nôtre w perspektywie, 1613–2013 (fr. *André Le Nôtre en perspectives, 1613–2013*), Pałac w Weralu, Francja, 22 października 2013 – 23 lutego 2014.

Moda i ogrody (ang. *Fashion and Gardens*), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania, 7 lutego – 27 kwietnia 2014.

Projekt z ryciną czytany, Muzeum Historii Medycyny i Farmacji, Białystok, Polska, 14 lutego 2014 – dziś.

Sztuczny deszcz: spodoby podlewania konewką (niem. *Künstlicher Regen: Eine Annäherung an die Gießkanne*), Muzeum Kultury Ogrodniczej, Illertissen, Niemcy, 12 kwietnia – 7 września 2014.

Ogrody zamków w Renesansie (fr. *Jardins des Châteaux à la Renaissance*), Zamek Królewski w Blois, Francja, 5 czerwca – 2 listopada 2014.

Ogrodowe światy (niem. *Gartenwelten*), Muzeum Kultury Ogrodniczej w Illertissen, Niemcy, 11 października 2014 – 4 stycznia 2015.

Współczesne ogrody wojenne: raj utracony (ang. *Modern War Gardens: Paradise lost*), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania, 16 października – 19 grudnia 2014.

Aster, floks, piwonia – różnorodność roślin w parkach i ogrodach (niem. *Aster, Phlox, Paeonia – Pflanzenvielfalt in Parks und Gärten*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 1 marca – 31 października 2015.

Ostre rzeczy - historia ogrodniczych narzędzi tnących (niem. *Scharfe Sachen – Die Geschichte der gärtnerischen Schneidegeräte*), Muzeum Kultury Ogrodniczej, Illertissen, Niemcy, 11 kwietnia – 31 października 2015.

Ogród stoi otworem (wł. *Il giardino è aperto*), Biblioteka Narodowa Braidense, Mediolan, Włochy, 4 czerwca – 27 czerwca 2015.

Owoce raj. Malarstwo kwiatowe i ogrodowe (bask. *Paradisuko fruituak. Loreen eta lorategien margolaritza*), Muzeum Sztuk Pięknych, Araba, Hiszpania, 12 listopada 2015 – 3 kwietnia 2016.

Obraz nowoczesnego ogrodu: od Moneta do Matissa (ang. *Painting The Modern Garden: Monet To Matisse*), Królewska Akademia Sztuki, Londyn, Wielka Brytania, 30 stycznia – 20 kwietnia 2016.

Targ egzotycznych owoców (niem. *Exotische Früchte auf einem Wochenmarkt*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 6 marca – 31 października 2016.

W cieniu liści Arcueil. Plany ogrodu XVIII wieku (fr. *A l'ombre des frondaisons d'Arcueil. Dessiner un jardin au XVIIIe siècle*), Muzeum Luwru, Paryż, Francja, 24 marca – 20 czerwca 2016.

Caillebotte, malarz i ogrodnik (fr. *Caillebotte, peintre et jardinier*), Muzeum Impresjonizmu, Giverny, Francja, 25 marca – 3 lipca 2016.

Stanisław. Król-ogrodnik, król-smakosz (fr. *Stanislas Roi Jardinier, Roi Gourmand*), Zamek w Haroué, Francja, 1 kwietnia – 30 września 2016.

Ogrody Orientu. Od Alhambry do Tadż Mahal (fr. *Jardins d'Orient. De l'Alhambra au Taj Mahal*), Instytut Świata Arabskiego, Paryż, Francja, 19 kwietnia – 25 września 2016.

Sztuka ogrodowa w Lipsku. Natura ukształtowana pomiędzy nauką, użytecznością i przyjemnością (niem. *Garten Kunst in Leipzig. Gestaltete Natur zwischen Wissenschaft, Nutzen und Genuss*), Nowe Augusteum, Lipsk, Niemcy, 24 kwietnia – 16 lipca 2016.

Caryca i ogrodnik: nieprawdopodobna historia miłości do ogrodu (ang. *The Empress and the Gardener: an unlikely story of love for a garden*), Pałac Hampton Court, Londyn, Wielka Brytania, 28 kwietnia – 4 września 2016.

„Mistrzowskie jak rzadko które ... Ogrody Petera Josepha Lenné w Polsce” (niem. »*Meisterhaft wie selten einer ...« Die Gärten Peter Joseph Lennés zwischen Schlesien und Pommern*), Niemcy – Polska, 1 maja 2016 – 23 sierpnia 2020.

Ogród w Pałacu. Zielony dach w rezydencji Medyceuszy (wł. *Un Giardino in Palazzo. Gli orti pensile della Reggia medicea*), Muzeum Palazzo Vecchio, Florencja, Włochy, 23 maja – 25 września 2016.

Hortus Conclusus, Muzeum Narodowe Thyssen-Bornemisza, Madryt, Hiszpania, 28 czerwca – 2 października 2016.

Caillebotte, malarz i ogrodnik (fr. *Caillebotte, peintre et jardinier*), Muzeum Narodowe Thyssen Bornemisza, Madryt, Hiszpania, 19 lipca – 30 października 2016.

Obraz raj: ogród w sztuce (ang. *Painting Paradise: The Art of the Garden*), Galeria Królowej, Londyn, Wielka Brytania, 5 sierpnia 2016 – 26 lutego 2017.

Heinrich Siesmayer (1817–1900). Twórca ogrodów czasu grynderstwa (niem. *Heinrich Siesmayer (1817–1900) Gartenkünstler der Gründerzeit*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 5 marca – 31 października 2017.

Ogrody (fr. *Jardins*), Wielki Pałac (Grand Palais), Paryż, Francja, 15 marca – 24 lipca 2017.

Bezkresny ogród. Od Giverny do Amazonii (fr. *Jardin infini. De Giverny à l'Amazonie*), Centrum Pompidou-Metz, Paryż, Francja, 18 marca – 28 sierpnia 2017.

Santiago Rusiñol: ogrody Hiszpanii (kat. *Santiago Rusiñol: Jardines de España*), Muzeum Modernizmu, Barcelona, Hiszpania, 23 marca – 9 lipca 2017.

Ogrodowy spektakl. Sztuka parków krajobrazowych w Europie i Rosji (ros. Садовый спектакль. Искусство пейзажного парка в Европе и России), Muzeum Carycyno, Moskwa, Rosja, 18 kwietnia – 16 lipca 2017.

Pückler. Babelsberg. Zielony Książę i Cesarzowa (niem. Pückler. Babelsberg – Der grüne Fürst und die Kaiserin), Zamek Babelsberg, Poczdam, Niemcy, 29 kwietnia – 15 października 2017.

Marzenie o ogrodzie – nordyckie motywy w ogrodach (norw. Drommen om en hage – nordiske hagemotiver), Blaafarveværket, Vikersund, Norwegia, 13 maja – 24 września 2017.

Ogród warzywny – świat w miniaturze (fr. Le jardin potager. Un petit monde), Musée de l'image, Épinal, Francja, 19 maja – 5 listopada 2017.

Nowoczesność i tradycja. Park-pomnik w Żelazowej Woli. Część I, Dom Urodzenia Fryderyka Chopina, Żelazowa Wola, Polska, 31 maja 2017– 31 marca 2018.

Hubert Robert i realizacje ogrodowe (fr. Hubert Robert et la fabrique des jardins), Zamek La Roche-Guyon, Val-d'Oise, Francja, 9 września – 26 listopada 2017.

Sekretny ogród Hansena. Kolekcja Ordrupgaard (fr. Le jardin secret des Hansen. La collection Ordrupgaard), Muzeum Jacquemart-André, Paryż, Francja, 15 września 2017 – 22 stycznia 2018.

Nowe ogrody! Sztuka ogrodowa od secesji do współczesności (niem. Neue Gärten! Gartenkunst zwischen Jugendstil und Moderne), Muzeum Europejskiej Sztuki Ogrodowej, Düsseldorf, Niemcy, 24 września 2017 – 14 stycznia 2018.

John Brookes: człowiek, który stworzył współczesny ogród (ang. John Brookes: The Man Who Made the Modern Garden), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania, 30 listopada 2017 – 25 marca 2018.

Ogród Europy: Lednice-Valtice, Hluboká, Trzeboń i Czeski Krumlow (cz. Zahrada Evropy. Lednicko-valtický areál, Hluboká, Třeboňsko a Český Krumlov), Zamek Lednice, Czechy, 20 grudnia 2017 – 30 kwietnia 2018.

Ogród andaluzyjski (hiszp. *El jardín andalusí*), Biblioteka Hiszpańskiej Agencji Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej (AECID), Madryt, Hiszpania, 8 lutego – 30 kwietnia 2018.

Smak regionów - owoce i warzywa odkryte na nowo! (niem. *Geschmack der Regionen – Obst und Gemüse neu entdeckt!*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 4 marca – 31 października 2018.

Malmaison, ogród doświadczeń (fr. *Malmaison, Un Jardin d'Expérience*), Narodowe Muzeum Malmaison, Bois-Préau, Francja, 7 marca – 29 kwietnia 2018.

Książki i ogrody (hiszp. *De libros y jardines*), Biblioteka Rektora Antonio Machado y Núñez, Sewilla, Hiszpania, 8 marca – 30 czerwca 2018.

Ogrody i parki hrabiów Chotka (cz. *Zahrady a parky hraběcího rodu Chotků*), Muzeum Czeskiej Wsi, Kačina, Czechy, 30 marca 2018 – 31 grudnia 2019.

Cedric Morris: Artysta-ogrodnik (ang. *Cedric Morris: Artist Plantsman*), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania, 18 kwietnia – 22 lipca 2018.

Ogrody i książki (fr. *Des Jardins et des livres*), Fundacja Martina Bodmera – Muzeum, Genewa, Szwajcaria, 28 kwietnia – 9 września 2018.

Nowoczesność i tradycja. Park-pomnik w Żelazowej Woli. Część II, Dom Urodzenia Fryderyka Chopina, Żelazowa Wola, Polska, 3 maja 2018 – 30 kwietnia 2019.

Ogrody pomiędzy snem a rzeczywistością (fr. *Jardins entre Rêve et Réalité*), Opactwo Prémontrés, Pont-à-Mousson, Francja, 25 maja – 16 września 2018.

Jean Cotelle (1646–1708): ogrody i bogowie (fr. *Jean Cotelle (1646–1708): Des Jardins et des Dieux*), Grand Trianon, Wersal, Francja, 12 czerwca – 16 września 2018.

Ogród w sztuce – sztuka w ogrodzie (niem. *Der Garten in der Kunst - Die Kunst im Garten*), Muzeum Frankonii, Würzburg, Niemcy, 12 czerwca – 4 listopada 2018.

Gdańskie ogrody, Dom Uphagena. Oddział Muzeum Gdańska, Gdańsk, Polska, 28 czerwca – 30 września 2018.

Sorolla: ogrody namalowane (hiszp. *Sorolla. Un jardín para pintar*), Muzeum Sorolli, Madryt, Hiszpania, 6 lipca 2018 – 20 stycznia 2019.

Ogrody Pierwszej Republiki (cz. *Zahrada první republiky*), Narodowe Muzeum Rolnictwa, Praga, Czechy, 18 lipca – 31 grudnia 2018.

Ogrody Dolnej Frankonii – obraz człowieka i natury (niem. *Gärten in Unterfranken - Mensch & Natur im Porträt*), Muzeum Dolnej Frankonii, Würzburg, Niemcy, 22 lipca – 21 października 2018.

Repton objawiony (ang. *Repton Revealed*), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania, 24 października 2018 – 3 lutego 2019.

Podróż w czasie. 300 lat Parku Kadriorg (est. *Ajarännak. Kadrioru park 300*), Narodowa Biblioteka Estonii, Tallin, Estonia, 19 stycznia – 9 lutego 2019.

Malbreil i Hiszpania (fr. *Malbreil et l'Espagne*), Muzeum Goi, Castres, Francja, 1 marca – 2 czerwca 2019.

Herrenhausen i Europa. Sieć ogrodowa (niem. *Herrenhausen und Europa. Ein Gartennetzwerk*), Muzeum Pałac Herrenhausen, Hannover, Niemcy, 17 marca 2019 – 12 stycznia 2020.

„Być w ogrodzie”. Miłość do natury (niem. »Bin im Garten« *Die Liebe zur Natur*), Muzeum Kultury Ogrodniczej w Illertissen, Niemcy, 6 kwietnia – 19 października 2019.

Kobiety-ogrodniczki. 100-lecie ogrodów Kiftsgate Court (ang. *Kiftsgate Court Gardens: 100 Years of Women Gardeners*), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania, 9 kwietnia – 9 czerwca 2019.

Stroje i ogrody – wzajemne interakcje od średniowiecza do La Belle Époque (niem. «vernäht» *Mode und Gärten - ein Wechselspiel vom Mittelalter bis in die Belle Époque*), Muzeum Napoleona, Salenstein, Szwajcaria, 12 kwietnia – 13 października 2019.

Ogrody Srebrnego Wieku (ros. Сады Серебряного века), Muzeum Cаруcыно, Moskwa, Rosja, 27 kwietnia – 25 sierpnia 2019.

Plany ogrodu (fr. *Dessiner un jardin*), Zamek Sceaux, Francja,
30 kwietnia – 1 września 2019.

Ogrody średniowiecza (hol. *Middeleeuwse tuinen*), Rijksmuseum van Oudheden,
Lejda, Holandia, 2 maja – 1 września 2019.

Oranżerie – schronienie dla roślinnych skarbów Królestwa Ogrodów Dessau-Wörlitz
(niem. *Orangerien – Häuser für Pflanzenschätze im Gartenreich Dessau – Wörlitz*),
Pałac Oranienbaum, Wörlitz, Niemcy, 15 czerwca – 15 września 2019.

Podróż po ogrodach Europy. Od Andre le Nôtre do Henry Jamesa (wł. *Viaggio nei Giardini d'Europa. Da Le Nôtre a Henry James*), Pałac Królewski w Venaria Reale,
Włochy, 5 lipca 2019 – 10 listopada 2019.

Ker-Xavier Roussel: Ogród prywatny, ogród wysniony (fr. *Ker-Xavier Roussel. Jardin privé, jardin rêvé*), Muzeum Impresjonizmu, Giverny, Francja,
26 lipca – 11 listopada 2019.

Ogród rozkoszy ziemskich (niem. *Garten der irdischen Freuden*), Martin-Gropius
Bau, Berlin, Niemcy, 26 lipca – 1 grudnia 2019.

Monet. Malarstwo ogrodowe (hol. *Monet. Tuinen van Verbeelding*), Muzeum Sztuki,
Haga, Holandia, 12 października 2019 – 2 lutego 2020.

Skarby tapiserii: natura i ogrody od XV do XX wieku (fr. *Trésors de tapisseries : Nature et jardins de lice XVe-XXIe siècles*), Zamek d'Angers, Francja,
15 listopada 2019 – 15 marca 2020.

Gry, protesty i pelikany: ludowa historia Królewskich Parków Londynu (ang. *Play, Protest and Pelicans: A People's History of London's Royal Parks*), Muzeum Ogrodów,
Londyn, Wielka Brytania, 20 listopada 2019 – 9 lutego 2020.

Pasja dla piękna – ogrody marzeń w Saksonii-Anhalt (niem. *Leidenschaft für Schönheit – Gartenträume in Sachsen-Anhalt*), Zamek Wernigerode, Niemcy,
11 grudnia 2019 – 3 maja 2020.

Ogrody (fr. *Jardins*), Archiwum i Biblioteka Abbeville, Francja,
11 lutego – 20 września 2020.

Sanktuarium: artyści-ogrodnicy 1919–1939 (ang. *Sanctuary: Artist-Gardeners 1919–1939*), Muzeum Ogrodów, Londyn, Wielka Brytania,
26 lutego – 30 kwietnia 2020.

Ogrody historyczne Portugalii. Pamięć i przyszłość (port. *Jardins Históricos de Portugal. Memória e Futuro*), Narodowa Biblioteka Portugalii, Lizbona,
18 czerwca 2020 – 21 marca 2021.

Ogrody na scenie Opery Vichy (fr. *Jardins En Scène à L'opéra De Vichy*), Muzeum Opery Vichy, Francja, 30 czerwca – 29 listopada 2020.

Wszędzie było zielono (niem. *Es grünte allenthalben*), Muzeum Kultury Ogrodniczej, Illertissen, Germany, 2 lipca 2020 – 16 października 2021.

Tęsknota za ogrodami. Sztuka plakatu od Muchy do StaECKa z kolekcji Petera Drecker (niem. *Gartensehnsucht. Plakatkunst von Mucha bis StaECK aus der Sammlung Peter Drecker*), Muzeum Europejskiej Sztuki Ogrodowej,
29 sierpnia 2020 – 10 stycznia 2021

Sztuka w ogrodach. Przechadzka po starych książkach w Mediatece Alençon (fr. *L'art dans les jardins, promenade dans les livres anciens de la médiathèque d'Alençon*), Mediateka Aveline, Alençon, Francja, 1 września – 3 października 2020.

Ogrodnictwo w Erfurcie – miasto kwiatów i więcej... (niem. *Gartenbau in Erfurt – blumenstadt und mehr...*), Niemieckie Muzeum Ogrodnictwa, Erfurt, Niemcy, 2021.

Miasto i zielen – Frankfurcki „Gartenlust” (niem. *Die Stadt und das Grün – Frankfurter Gartenlust*), Muzeum Historyczne, Frankfurt nad Menem, Niemcy,
25 marca – 29 sierpnia 2021.

Bibliografia

Publikacje i czasopisma

- Barokowa sztuka ogrodowa w Polsce i Saksonii (1697–1763)*, Warszawa 1997.
- Bennett J., *The Artist's Garden: The secret spaces that inspired great art*, Londyn 2019.
- Berlins Grüne Orte: Reiseführer durchs Berliner Stadtgrün*, red. S. Lambeck, E. Nieuweboer, S. Nöbel, C. Schulze, F. Wendler, Berlin 2016.
- Bischoff H., *Geschichte des Deutschen Gartenbaumuseums [w:] Blumenstadt Erfurt: Waid - Gartenbau - iga/egapark*, red. M. Baumann, S. Raßloff, Erfurt 2011, s. 360–381.
- Bogdanowski J., *Polskie ogrody ozdobne: historia i problemy rewaloryzacji*, Warszawa 2000.
- Cabasino E., Di Marco S. C., Onesti R., Palmieri A., Pasquazi M., *Culture in Italy 2013: Basic figures*, Rzym 2014.
- Cantelli M., *La Mostra del giardino italiano a Palazzo Vecchio (1931)*, „Cahiers d'études italiennes”, nr 18/2014, s. 233–246.
- Cipriani C., *Appunti di Museologia Naturalistica*, Florencja 2006.
- Crossley A., Salway P., *William Morris's Kelmscott: landscape and history*, Barnsley 2007.
- Dawid M., Egg E., *Der österreichische Museumsführer in Farbe: Museen und Sammlungen in Österreich*, Monachium 1991.
- Eckert R., *Der Garten Max Liebermann am Grossen Wannsee in Berlin: vom Freiluftatelier zum Museumsgarten*, „AHA! Miscellen zur Gartengeschichte und Gartendenkmalpflege”, nr 6/2020, s. 56–68.
- Edson G., Dean D., *The Handbook for Museums*, Londyn – Nowy Jork 1992.
- Findlen P., *Possessing Nature: Museums, Collections, and Scientific Culture in Early Modern Italy*, Berkley – Los Angeles – Londyn 1994.
- Findlen P., *The Museum: Its Classical Etymology and Renaissance Genealogy*, „Journal of the History of Collections” nr 1/1989, s. 59–78.
- Folga-Januszewska D., *Muzeum: fenomeny i problemy*, Kraków 2015.
- Fortuño M., Segarra V. G., *Evaluation*, „PS paisea” nr 9/2020, s. 5–6.
- Grzonkowska J., *Ogrody botaniczne jako naukowo opracowane kolekcje muzealne*, „Muzealnictwo”, nr 55/2014, s. 97–106.
- Grzonkowska J., *Ogrody muzeów w miastach w roli parków miejskich. Kontekst społeczny*, „Muzealnictwo”, nr 56/2015, s. 244–252.

- Harvey J., *Restoring Period Gardens: From the Middle Ages to Georgian Times*, Londyn 1988.
- Hibbert C., Weinreb B., Keay J., Keay J., *The London Encyclopaedia*, Londyn 2011.
- Hunt J. D., *Curiosities to Adorn Cabinets and Gardens* [w:] *The Origins of Museums: The Cabinet of Curiosities in Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe*, red. O. Impey, A. MacGregor, Oksford 1985, s. 193–203.
- Ioppolo G., *La nuova mappa di Ninfa* [w:] *Ninfa, una città, un giardino: atti del colloquio della Fondazione Camillo Caetani, Roma, Sermoneta, Ninfa, 7–9 ottobre 1988*, red. L. Fiorani, Rzym 1988, s. 369–372.
- Jabłońska E., *Nieużytki sztuki (Art Wastelands)*, Zielona Góra 2015.
- Jakóbczyk-Gola A., *Gabinety i ogrody. Polskie nowożytne traktaty architektoniczne wobec kultury kolekcjonowania*, Warszawa 2019.
- Kadłuczka A., *Ochrona dziedzictwa architektury i urbanistyki. Doktryny, teoria, praktyka*, Kraków 2018.
- Karta Ateńska – Postanowienia Konferencji w Atenach w 1931 r. [w:] *Vademecum Konserwatora Zabytków. Międzynarodowe Normy Ochrony Dziedzictwa*, red. B. Szmygin, Warszawa 2015, s. 27–30.
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Dz.U.76.32.190.
- Korzeniewski B., *Muzealizacja a późnonowoczesna przemiana stosunku do przeszłości*, „Kultura współczesna”, nr 2 (40)/2004, s. 23–34.
- Korzeniewski B., *Muzealizacja a przemiany stosunku do przeszłości w koncepcji Hermanna Lubbego* [w:] *Wobec przeszłości. Pamięć przeszłości jako element kultury współczesnej*, red. A. Szpociński, Warszawa 2005, s. 276–287.
- Kumaniecki K.F., *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1987.
- Kuśmierski J., *Zawód: konserwator zabytkowej zieleni*, „Zieleń miejska” nr 4 (141)/2019, s. 18–20.
- Lazzaro C., *The Italian Renaissance Garden: From the Conventions of Planting, Design, and Ornament to the Grand Gardens of Sixteenth-Century Central Italy*, New Haven – Londyn 1990.
- Lichaczow D., *Poezja ogrodów*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991.
- Lübbe H., *Muzealizacja. O powiązaniu naszej terażniejszości z przeszłością*, „Estetyka w świecie”, t. 3, red. M. Gołaszewska, Kraków 1991, s. 7–29.
- Majdecki L., Majdecka-Strzeżek A., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Warszawa 2019.

- Marstein M., *Telling the stories of grandma's perennials. The use of visitors' knowledge in a museum garden*, „Bulletin för trädgårdshistorisk forskning”, nr 30/2017, s. 16–18.
- Maureen C., *Earthly Paradises: Ancient Gardens in History and Archaeology*, Los Angeles 2003.
- Mosser M., *Des milles et une manière de montrer les jardins...* [w:] *Jardins. Catalogue de l'exposition*, red. H. Meisel, E. Lavigne, Paryż 2017, s. 37–39.
- Müller-Straten C., *Botanical gardens in the light of museology* [w:] *No. 30, International Symposium Botanic Gardens at the Interface between Science and Garden Heritage Berlin 24–26 April 2009 Proceedings*, red. H. W. Lack, Berlin 2013, s. 29–40.
- Nielsen I., *Types of gardens* [w:] *A Cultural History of Gardens in Antiquity*, t. 1, red. K. Gleason, Londyn – Oksford – Nowy Jork – Nowe Delhi – Sydney 2017, s. 41–74.
- Olmi G., *From the Marvellous to the Commonplace: Notes on Natural History Museums (16th-18th Centuries)* [w:] *Non Verbal Communication in Science Prior to 1900*, red. R.G. Mazzolini, Florencja 1993, s. 235–278.
- Pisarek M., Gargała M., Lichołai L., *Polskie ogrody pokazowe jako nowe miejsce destynacji turystów*, „Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN” nr 163/2015, s. 103–120.
- Pomian K., *Collectionneurs, amateurs, et curieux: Paris, Venise, XVIIe–XVIIIe siècle*, Paryż 1987.
- Reed P., *The Sculpture Garden in Modern History* [w:] *Peter Walker and Partners / Nasher Sculpture Center Garden*, red. J. Amidon, Nowy Jork 2006, s. 133–141.
- Rentschler R., Hede A.-M., *Museum Marketing: Competing in the Global Marketplace*, Oksford 2007.
- Salwa M., *Estetyka ogrodu. Między sztuką a ekologią*, Łódź 2016.
- Schnapper A., *Le géant, la licorne, et la tulipe: Collections et collectionneurs dans la France du XVIIe siècle*, Paryż 1988.
- Schneider A., *Weimarer Hausgärten von der Klassik bis zur Moderne. Musealisierte Orte Ihre denkmalgerechte Erhaltung und Präsentation*, „AHA! Miscellen zur Gartengeschichte und Gartendenkmalpflege”, nr 6/2020, s. 12–25.
- Siennicka M., Wiśniewska J., *Muzeum Woli, Oddział Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*, „Almanach Muzealny”, t. 2, red. T. J. Siadkowa, E. Skóra, Warszawa 1999, s. 410–432.
- Siewniak M., *Wartości kulturowe i przyrodnicze parków zabytkowych. Natura – kultura*, „Kurier Konserwatorski”, nr 7/2010, s. 5–10.

- Statystyka muzeów. Muzea w 2018 r.*, red. K. Figiel, Warszawa 2019.
- Sosnowski L., Wójcik A. I., *Świat ogrodu: Blisko-Daleki Zachód* [w:] *Ogrody – zwierciadła kultury. Zachód*, red. A.I. Wójcik, Kraków 2008, s. 9.
- Szafrańska M., *Człowiek w renesansowym ogrodzie*, Kraków 2011.
- Szafrańska M., *Kuszenie starożytności (Antyk w ogrodach renesansu)*, „Rocznik Historii Sztuki”, t. 19, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992, s. 103–139.
- Szafrańska M., *O związkach teorii konserwacji ogrodów z pewnymi myślami naszych czasów* [w:] *Hortus vitae. Księga pamiątkowa dedykowana Andrzejowi Michałowskiemu*, red. A. Sulimierska, Warszawa 2001.
- Troll H., *Długi cień Karty Florenckiej – ewolucja standardów konserwacji zabytków w Niemczech*, „Ochrona Zabytków”, nr 1/2016, s. 73–92.
- Walz M., *Museumsgärten – Gartenmuseen – Des Museums Gärten*, „AHA! Miszellen zur Gartengeschichte und Gartendenkmalpflege”, nr 6/2020, s. 8–11.
- Zachariasz A., *Ogród barokowy – potrzeba okazałości. Natura ujarzmiona i nieskończoność perspektyw* [w:] *Ogrody – zwierciadła kultury. Zachód*, red. A.I. Wójcik, Kraków 2008, s. 191–222.

Publikacje internetowe

- Elliott B., *Changing fashions in the conservation and restoration of gardens in Great Britain*, „Bulletin du Centre de recherche du château de Versailles, Articles et études, mis en ligne le 20 septembre 2010, consulté le 26 janvier 2020”,
<https://bit.ly/3qGnnA8>
- Idziak W., *Współczesne tendencje w muzealnictwie*, Koszalin 2003,
<https://bit.ly/3nbwEhL>
- Lancement des Rendez-vous aux jardins sous le signe de l'Europe, les 7, 8 et 9 juin 2019*,
<https://bit.ly/3mZ93Rb>

Strony internetowe

- Association des Professeurs en Archéologie et Histoire de l'Art des Universités,
Séminaire international : « Musées côté jardin... Existe-t-il une muséologie des jardins? » (Paris, Ecole du Louvre, 30 août-8 septembre 2017),
<https://bit.ly/3mY2Dlh>
- Bayerische Verwaltung der staatlichen Schlösser, Gärten und Seen, *Gartenkunst-Museum*, <https://bit.ly/37PIuaA>

Barcelona de Serveis Municipals, *2.3 million visitors at the Park Güell the first year of regulation of the Monumental Zone*, <https://bit.ly/36UMuHK>

Beta Architecture, *Environmental Museography of an Italian Garden*, <https://bit.ly/2JDlKTq>

Centre de recherche du château de Versailles, *Le végétal dans les grands jardins européens à l'époque moderne* <https://bit.ly/2K1BgrS>

European Garden Heritage Network, *EGHN gardens agree on an exchange program*, <https://bit.ly/2VW9v6G>

Fondazione Istituto Tecnico Superiore per Tecnologie Innovative per i Beni e le Attività Culturali e Turistiche, *Bando ITS tecnologie innovative per gli edifici, i giardini e i parchi storici*, <https://bit.ly/3mY30wb>

Galleotti P., *Gli agrumi del Granduca*, <https://bit.ly/3a66x8f>

Garden Museum, *Archive* <https://bit.ly/3gqT2ki>

Google Arts & Culture, *Orchids & Orangeries: Aspects of private gardens in the late 17th-century Dutch Republic*, <https://bit.ly/37GjfHO>

Google Arts & Culture, *Zurück zu altem Glanz: Preußische Schlösser und Gärten*, <https://bit.ly/2VQZrMr>

Hamilton Gardens, *About Us*, <https://bit.ly/33SEDIG>

Historic and Botanic Garden Training Programme, <https://bit.ly/2K8domg>

Institut de recherche et d'innovation, *L'écosystème muséal : espaces transitionnels des saviors*, <https://bit.ly/39Ppzr>

Jardin médiéval du musée de Cluny, <https://bit.ly/2K8BTjC>

Liebermann-Villa, <https://bit.ly/36V5QfF>

Museum of the Home, *Gardens Through Time*, <https://bit.ly/3mXg453>

Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie, *Muzeum ogrodowe: ogrody angielskie jako wizja kultury i wykład historii*, <https://bit.ly/2JPIAXL>

Shakespeare Birthplace Trust, *Shakespeare's New Place opens 20 August*, <https://bit.ly/3qOV82u>

Suzhou Garden Museum, *Park Bo Overview*, <https://bit.ly/37MHEvb>

Technische Universität Dresden, *12. Kolloquium: Museum - Garten - Landschaft. Vernetzungsbedarf*, <https://bit.ly/37NahZq>

The Museum of Chinese Gardens and Landscape Architecture, <https://bit.ly/3mZPTui>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *World Heritage List*, <https://bit.ly/39RObaP>

Wikipedia, *Gardens of Versailles*, <https://bit.ly/2VTI9OG>

Pozostałe źródła

Dymiter M., *Usłysz Łazienki*, Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie,
Polska 2013.

Painting the Modern Garden: Monet to Matisse, reż. D. Bickerstaff,
Wielka Brytania 2016, 6:26–6:32.

Spis i źródła ilustracji

Okładka frontowa: *Widok pałacu Hampton Court* Leonarda Knyffa, 1702–1714, w Galerii Królowej w Londynie podczas wystawy *Obraz raju: ogród w sztuce*. Fotografia: Rob Stothard/Getty Images, 19 marca 2015.

II. 1. Ogrody zamku Dyck w Jüchen, Niemcy. Fotografia: Jacek Kuśmierski, 15 lipca 2020.

II. 2. Zamek Sarny w Ścinawce Górnej, Polska. Fotografia: Jacek Kuśmierski, 27 czerwca 2020.

II. 3. Muzeum Ogrodów w Londynie, Wielka Brytania. Fotografia: Jacek Kuśmierski, 26 maja 2019.

II. 4. Ogrody Boboli we Florencji, Włochy. Fotografia: Jacek Kuśmierski, 21 listopada 2019.

II. 5. Muzeum Ogrodów w pałacu Klein Glienickie w Berlinie, Niemcy. Fotografia: Jacek Kuśmierski, 2 maja 2019.

II. 6. Park Monserrate w Sintrze, Portugalia. Fotografia: Jacek Kuśmierski, 11 kwietnia 2019.

II. 7. Ogrody historyczne Europy na liście światowego dziedzictwa UNESCO. Mapa Europy: Vemaps.com. Opracowanie merytoryczne i graficzne: Jacek Kuśmierski, 15 listopada 2020.

II. 8. Muzea ogrodów i ogrodnictwa na świecie. Mapa Europy i świata: Vemaps.com. Opracowanie merytoryczne i graficzne: Jacek Kuśmierski, 15 listopada 2020.

Okładka tylna: Autor. Fotografia: Przemysław Sawczuk / Atryni Photography, 30 czerwca 2018.

Ewolucja świadomości kulturowego znaczenia historycznych założeń stała się przyczynkiem do ich ochrony i konserwacji, a następnie muzealizacji. W ciągu ostatnich 70 lat proces ten uległ dynamicznemu rozwojowi, co znalazło swoje odzwierciedlenie zarówno w działalności instytucji kultury, jak i w samych ogrodach. Badania miały na celu scharakteryzowanie genezy tego zjawiska, jego przejawów oraz wskazanie dalszych perspektyw rozwoju. Za pomocą materiałów pozyskanych w ramach badań studyjnych po raz pierwszy w sposób syntetyczny zaprezentowano muzea ogrodów, najważniejsze wystawy, przykładowe programy edukacyjne i rekonstrukcyjne oraz żywe muzea i parki tematyczne. Dalszy rozwój muzealizacji jawi się jako szansa dla zachowania historycznych i artystycznych wartości ogrodów.

O autorze

Jacek Kuśmierski jest konserwatorem ogrodów historycznych i muzealnikiem, członkiem Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM) i Stowarzyszenia Architektury Krajobrazu oraz współpracownikiem Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych. Od 2020 r. bierze udział w tworzeniu Europejskiego Centrum Sztuki Ogrodowej im. Eduarda Petzolda w Ścinawce Górnej.

ISBN 978-83-959914-0-0

9 788395 991400